

מדרש תהלים

המכונה

שוהר טוב.

ספר שלישי

מן מזמור ע"ג עד סוף מזמור פ"ט.

„МИДРАШЪ ТЕХИЛИМЪ“

(ШОХЕРЪ-ТОБЪ).

ТОЛКОВАНИЕ НА ПСАЛТЫРЬ,

изданное въ первый разъ по рукописямъ изъ библиотекъ
Рима, Пармы, Флоренція, и Парижа.

Критически обработано и комментировано съ обстоятельнымъ
къ нему введеніемъ

СОЛОМОНОМЪ БУБЕРОМЪ

въ Лембергѣ.

Часть 3-я.

Гл. LXXIII—CL.

ВИЛЬНА.

Издание типографіи
Вдовы и Братьевъ Роммъ.

1891.

MIDRASCH TEHILLIM

(SCHOCHER TOB).

Sammlung agadischer Abhandlungen über die 150 Psalmen.

Herausgegeben nach einer Handschrift aus der Bibliothek zu Parma cod. 1332, mit Vergleichen der Lesearten anderer sieben Handschriften aus den Bibliotheken zu Rom cod. 76 und 81, Florenz cod. 13, Paris cod. 152, und Privat-Handschriften, wie auch mit Benützung der von R. Abraham Provenzali aus Ferrara nach sechs Handschriften vorgenommenen Correcturen, kritisch bearbeitet, commentirt, und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

VON

SALOMON BUBER

in Lemberg.

Cap. LXXIII—CL.

WILNA.

Druck u. Verlag

VON
Wittwe & Gebrüder Romm.

1891.

מדרש תהלים

המכונה שוחר טוב

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

על פי כתבי יד שבאוצר הספרים בפארמא, וע"י השואה עם שבעה כתבי יד אחרים:
(א) כ"י מאוצר הספרים בפלארענץ. (ב) כ"י הגנוז ברומי בוואטיקאן. (ג) כ"י שני מרומי.
(ד) כ"י ספרדי של ה"ר אברהם מערצבאכער ז"ל אשר היה לפניו בגנוז הספרים של
ה"ר אליקים כרמולי ז"ל. (ה) כ"י של ה"ר שוח"ה והיה מקדם בבית עקד הספרים של
ה"ר שד"ל ז"ל. (ו) כ"י מלאנדאן. (ז) כ"י מאוצר הספרים בפאריז, ומתוקן גם ע"פ
הגהות הרופא ה"ר אברהם ב"ר דוד פריוויןצאלי ז"ל שהגיה את המדרש ע"פ ששה
כתבי יד שהיו לפניו ונשארו הגהותיו בכתובים בכתב ידו יותר משלש מאות שנה:

ערוך ומסודר עם סימנים באותיות להפריד בין מאמר למאמר, וציונים מתנ"ך בגוף הספר, ועם הרבה
הוספות עפ"י כתבי יד האחרים, וגם הערות ותקונים ומראה מקומות, ובאור להכנת דבריו, וגם
פירוש המלות הזרות הנאים בתוכו:

וגם

מבוא גדול

המפיץ אור על המדרש בכלל ובפרט.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

חלק שלישי

וויילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראָם

בשנת חמשת אלפים ושש מאות וחמשים ואחת לבי"ע

Дозволено цензурою. — 26 Апрель 1890 г. Киевъ.

В И Л Ъ Н А.

Типографія Вдовы и братьевъ Ромиъ.
Жиудскій переулокъ, собст. домъ № 328.

מדרש תהלים ספר שלישי

מזמור עג

[א] מזמור לאסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב [ונו] כי קנאתי בהוללים].
(א) והו' שאמר הכתוב אל תתחר במרעים (ואל) [אל] תקנא בעושי עולה (תהלים נז ב), אל תקנא בדבר שאין לו אחרית, וכן הוא אומר כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כד כ), אמר הקב"ה אם ראית נרן של רשעים דולק הרבה, אל תקנא בהם, לפי שהוא דועך לעולם הבא, שנאמר נר רשעים ידעך (שם), ובמה תקנא, ביראת ה' כל היום (שם כג יז), (ב) בדבר שיש בו אחרית, ואינה פוסקת לעולמי עולמים, שנאמר כי אם יש אחרית (שם שם יח), אמר אסף כי קנאתי בהוללים, ולא הייתי יודע שהייסורין שהביא הקב"ה על ישראל לשוב להם, (ג) וכן הוא אומר אך טוב לישראל אלהים, אך טוב אלהים אינו אומר, אלא אך טוב לישראל אלהים, יסורין שהביא עליהם מאבים הם, ולמי לברי לבב, לברר את לבם של צדיקים הדא הוא דכתיב מי יעלה בהר ה' [ונו] נקי כפים ובר לבב (תהלים נד ג ד), אמר אסף אני לא הייתי יודע שטובים היסורין, וקנאתי ברשעים, ובשביל שקנאתי ואני כמעט נסיו רגלי, ולמה כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה, כי אין הרצבות למותם ובריא אולם, (ד) האשה הזאת טווה במטווה אחת מקושפת ואחת מעוכה, ואין כל המווי שווה, אבל הרשעים אינן כן, אלא כי אין הרצבות

הערות ותקונים

(א) ז"ל אל תתחר ונו'. מובא בילקוט רמז תת"ו בשם המדרש, ולדעתו יש לכתוב אל יקנא לך במחשבים (משלי כ"ג י"ז) וזה שסיים ומה תקנא ביראה ה' כל היום, והוא ספא דקרא אל יקנא לך במחשבים, וכן בסיום שנאמר כי אם יש אחרית הוא ג"כ במשלי כ"ג י"ח: (ב) בדבר שיש בו אחרית ואינה פוסקת לעולמי עולמים שנאמר כי אם יש אחרית. כ"ה גם בכ"ו, אל יקנא האחרים ונגדפם הנ' כמה שיש בו אחרית טוב ואינה פוסקת לעולם, שנאמר כי אם יש אחרית לטוב. וזה ג' משושה: (ג) וכה"ל אך טוב לישראל אלהים אך טוב אלהים אינו אומר. זה ליתא בכ"ה האחרים ונגדפם, ושם הנ' ולא הייתי יודע שהייסורין שהביא הקב"ה מביא על ישראל טובים הם ולמי לברי לבב להבדיל את לבם לאחור הצריא. והנ' שלפניו היא ג' ישרה, ובאזהרה כ"ה המלות "לאחור הצריא" ליתא, ובמקום הסיום ה"ד מי יעלה בהר ה' ונו' נקי כפים ובר לבב ממלא בכ"ו ז' ד' ה' ז' ג' אחרת: "הה"ל אך טוב לישראל אלהים לברי לבב", ואחר זה נוסף שם הוספה: "ד"ל אך טוב לישראל אלהים, יכול לכל, ת"ל לברי לבב, כינא בדבר אחר אומר קדוש ה' לכל קדשו (תהלים קמ"ה), יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו בלמח (שם שם), כינא בדבר אחר אומר אחרת ה' גרוסא תנן הוא (תהלים י"ה ל"א) יכול לכל ת"ל החוסים בו (שם שם), לברי לבב הרי רבים יחיד מה שכתב שנאמר מי יסכון בהר קדשו נקי כפים ובר לבב. ועיין לעיל מזמור ד' אות ה' ו"י רש פ"ז איכה רבה פ"ג ה' טוב ה' לקווי תנחומא מלרע אות י"א: (ד) האשה הזאת טווה במטווה. במדרש ו"ר ריש פ"ז ר' דוסתאי אמר בש"ר מאיר האשה הזאת טווה מעט אחת עבה ומעט אחת דקה אלו הצינור לעבות ואלו לאיסליוסין וכתב הג"כ פנה, פ"י הוס, האשה טווה חוט אחד עבה וחוט אחד דקה, ואלו הרשעים נתן להם הקב"ה צינור ורצונם שיהיו בכל עונה ועת בלי עיבוד ותשרון פ"כ, ובאזהרה כ"ה ונגדפם הנ' ואחת מעוכה, וקשה לברר המלות, ודורש הרלבנות עסריקין ודורש טויות מלשון עינים, והמספיק בערך זכ ד' כתב פ"י חוסים דקים: והערוך בערך אספריסין הביא המאמר מו"ר גורם אשה

משה נתן חמשה חומשי תורה לישראל,
ודוד נתן חמשה ספרים שכתהלים לישראל.
(שירי מזמור א' אות ב')

מלכות בבל: (י) דבר אחר זה ישפיל וזה ירים. מדבר בישראל, בשעה שהשפילו עצמן ועשו אותו מעשה ואמרו כי זה משה האויש (שמות לג ה), ונתרוממו בו, שנאמר זה יתנו (שם לג יג), וזה ישפיל וזה ירים: דבר אחר זה ישפיל וזה ירים. משפיל משפחה זו, ומרים משפחה זו:

[ד] כי כוס ביד ה'. (יא) יכול ריקס, תלמוד לומר ויין חמר מלא מסך, (יב) יכול קיוהא, תלמוד לומר חמר, שהוא חמור ועתיק: (יג) ר' יודן ור' חמא ור' יצחק בשם ר' חייא אמר לעתיד לבוא הקב"ה אומר לפרעה שמה כוסך, והוא אומר לו רבונו של עולם כבר שתייתי כוס בעולם הזה, והוא אומר לו מה שאתה שותית (יד) כמין אגרא אחת היתה, שנאמר ויגר מזה וגו', אבל עכשיו אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ, שותית אותו ולא מצית, (טו) שנאמר (שגו ולא מיין תעו ולא משכר) [שכרו ולא יין נעו ולא שכר] (ישעיה כט ט): (טז) ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הלא הוא כמס עמדי (דברים לג נד), דמאוסים: אמר ר' אחא ובאיזה כוס, זה (יז) כוס מיברי (יח) לאו שכולו אחד דהוא שפיק כולא כחדא, אלא היך חדא קילקלתא שהיא רחבה מלמטה וצרה מלמעלה, שנאמר כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה (יחזקאל כג ג): אתה מוצא (יט) ארבעה כוסות לטובה, וארבעה כוסות לרעה, לטובה שנאמר דשנת. בשמן ראשי כוסי רוייה (תהלים כג ה), מנת חלקי וכוסי (שם עז ט), כוס ישועות אשא (שם קנז יג), שנים, הרי ארבעה לטובה, ארבע כוסות של נחמה שעתיד הקב"ה להשקות לישראל לעתיד לבוא, (כ) ארבעה כוסות שהן פורעניות לרשעים, כוס [זהב] בבל ביד ה' (יחזקאל כג ז), כי כוס ביד ה' (תהלים עה ט), ורוד זלעפות מנת כוסם (שם יא ו), קח את (יין) [כוס היין] הדיחה (יחזקאל כג טז), הרי ארבעה כוסות של פורעניות שהוא עתיד להשקות לרשעים לעתיד לבא:

הערות ותקונים

תפיל לגלגל ויריס לכורס ודריש ע"כ, ר"ל תפיל לגלגל שיהי מלך בבל ויריס לכורס ודריש שיהי מלכי פרס ומדי, וע"כ נפיל דרו"ו שמבאר המאמר כצדק שטס ודעת: (י) ד"ל זה ישפיל וזה ירים מדבר בישראל. בפסיקתא כי תשא (דף י"ב ע"א) מובא זה בשם ר' יונה בר לדיא: (יא) יכול ריקס. עיין ספרי האזינו פסוקא שכל"ר ר' אליעזר בנו של ר' יוחנן חזיו ת"ל מלא מסך יכול שאין חסר אפי' מיפה אחת ת"ל ויגר מזה: (יב) יכול קיוהא. עיין ערוך ערך קסס שהביא יין קסס וסוים פ"י בלשון יוני קיוהא הוא קסס והוא קרוב להחמין. ואולי יש לתקן בספרי שם במקום יכול דוחה ת"ל ויין חמר שז"ל יכול קידהא או קוסם. ורשיתי במדרש תהלים דפוס ראשון במקום אשר כלל כ"י כתוב קיוהא בגי' שם קסיוהא ואח"כ נדפס כן בכל הדפוסים, וכן נדפס שם ת"ל חמר עתיק ז"ל ת"ל חמר שהוא חמור ועתיק: (יג) ר' יודן ור' חמא ור' יצחק ור' יוחנן בשם ר' חייא. כ"ה גם בכ"י ו', אלזל בכ"י האחרים ונדפס ר' יודן ור' נחמיה בר חנינא ור' יצחק בר חייא, והמאמר מוצא בליקוס תהלים רמז תת"ל וחסר היין מדרש, על המאמר שלפניו עיין ב"ר והוא פס"ה ומן רבי יודן הוא משו"ע והוא גורס ור' חמא בר מינא: (יד) כמין אגרא אחת היתה. פ"י מיפה, ודאי הוא מלשון לאגורא כסף (ש"א ב' ל"ו), כמו גרה משבע קמן ור"ל דבר מועט, ובספרי שם יכול שאין חסר אפי' מיפה אחת ת"ל ויגר מזה: (טו) שנאמר שגו ולא מיין חמר שז"ל יכול משכר. תקמי שז"ל שכרו ולא יין נעו ולא שכר, ואולי היה כתוב פס שנאמר ציין שגו ובשכר חמו (ישעיה כ"ח ו'), ועל זה דורש שגו ולא מיין חמו ולא משכר: (טז) ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הלא הוא כמס עמדי למאוסים. בספרי האזינו פסוקא שכל"ר הלא הוא כמס עמדי, ר' אליעזר בנו של ר' יוחנן אומר כוס שהיה כמס ומחוסר, ואולי יש לתקן גם לפנינו כוס כמס ומחוסר או ז"ל גם בספרי כמס ומחוסר: (יז) כוס מיברי. פ"י כוס של טבריא, עיין נדה כ"א ע"א וכו' אין דוקדוק אותן אלא בכוס טבריא פסוק. וכן ירושלמי פ"ב דף ג' ע"ב כגון אליין כסיוא פירריא: (יח) לאו שכולו אחד דהוא שפיק כולא כחדא אלא היך חדא קילקלתא. כ"ה גם בכ"י ו', אלזל בכ"י האחרים ונדפס בגי' לא שכולו אחד אלא דהוא שפיק כולא כחדא קילקלתא, ומלת קילקלתא לא ארע לפותרה: (יט) ארבעה כוסות לטובה. עיין ירושלמי פסחים פ"ה ה"א (דף ל"ז ע"ג) ארבע כוסות כגד ארבע כוסות של פורענות כו', וכגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמה, ה' מנת חלקי וכו', דעתה בשמן ראשי כוסי רוייה, והדין כוס ישועות אשא תריץ, ור"ל ישועות לשון רבים, ועיין ב"ר פס"ה אות ה' וזה מפורש כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות, ועיין שם פ"ו אות ד': (כ) ארבעה כוסות שכן פורעניות לרשעים. בכ"י

[ב] אמרתי להוללים אל תהולו [ולרשעים אל תרימו קרן]. (ה*) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי כתיב יהי כבוד ה' לעולם ישמה ה' במעשיו (תהלים קד נא), בשעה שברא הקב"ה עולמו מה כתיב, וירא (ה'). [אלהים] את כל אשר עשה והנה טוב מאוד (בראשית א נא), אין וירא אלא לשון שמה, שכן כתיב וראך ושמה בלבו (שמות ד יד), וכיון שחמא אדם מלקתי שכיתי למרום, ואני הוא אלוהו של עולם ולא שמחתי בעולם כביכול והרשעים שמחים בעולם, יהי כבוד ה' לעולם ישמה ה' במעשיו לעולם הבא, שמה ה' אין כתיב כאן, אלא ישמה, לעולם הבא לעתיד לבא, הוי אמרתי להוללים אל תהולו, (ו) רבנן אמרי זו היתה אלישבע בת עמינדב שהיתה בידה ארבע שמחות ביום אחד, ראתה משה יבמה מלך, אהרן בעלה כהן גדול, נחשון אחיה נשיא, אלעזר ואיתמר סגני כהונה, ונכנסו בגיה להקריב ונשרפו, שנאמר ותצא אש מלפני ה' (ויקרא י ט), וכתיב אחרי מות שני בני אהרן (שם עז ט), נהפכה שמחתה בו ביום לצרה, והצדיקים לא שמחו בעולם הזה והרשעים שמחו, הוי אמרתי להוללים אל תהולו:

[ג] אל תרימו למרום קרנכם [וגו'] כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. (ז) בשעה שראה בלשצר [פס ידא די כתבא (דניאל ס)], אמר תמה אני שמא מלכות מדינה בי, הוה משלה לכל אפרכיאי ואפרכיאי ולא מצא מלכות שמררה בו, הוי כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים. אמר לו הקב"ה שלחת לכל אפרכיות, שמה אצלי שלחת, אני משפיל אותך, כי אני משפיל ומרים, שנאמר כי אלהים שופט (צדיק) זה ישפיל וזה ירים (פסוק ט), אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי מלכות זו משפיל ומלכות זו מרים, (ט) נכנסו מלכות יון ופרס ויצאה

הערות ותקונים

הגדול בעל מאיר עין הערה ל"ז וכאשר הוא לפנינו כ"ה גם בכ"י ו', אלזל בכ"י האחרים ונדפס טהאח אחרת כאן: ממונים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודים סלה אני העמדתי העולם במה שאמרתי (ונדפס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים בטעות שאמרתי) נעשה ונשמע וכן הקב"ה אומר לישיעיה (ישעיה כ"א ט"ו) ואסיר דברי צפיק למה לנטוע עמים וליסוד ארץ, והי' אנכי תכנתי עמודים, והר"פ הביא גי' אחרת עפ"י כ"י שהיה לפניו א"ר אלעזר אמר ישראל אנו העמדנו העולם במה שדברנו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, וכה"ל ואסיר דברי צפיק למה לנטוע עמים וליסוד ארץ הוי אנכי תכנתי עמודים, ואיך גי' ישרא ומתוקנה יותר ממה שהיה בכ"י האחרים ונדפס, והביא עוד שם הר"פ בגי' כמו בכ"י שלפנינו: (ה*) א"ר ברכיה בשם ר' לוי. עיין וי"ד פ"ב אות ב' ר' לוי פתח אמרתי להוללים אל הסולו כו' ישראל לא שמחו בעולמי שמה ישראל בעשיו לינו אומר אלא ישמה עתידין הן לשמח במעשיו של הקב"ה לע"ל כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שמה ה' במעשיו לינו אומר אלא ישמה עתיד הקב"ה לשמח במעשיו של הצדיקים לע"ל, ועיין גם בפסיקתא אחרי דף קע"א ע"א ובהנחומא אחרי ס' ג' ובהערות שלי: (ו) רבנן אמרי זו היתה אלישבע בת עמינדב שהיתה בידה ארבע שמחות. וי"ד שם ובפסיקתא שם דף קע"א, וקס"ל בפ' לשרוק אמרתי מהולל ותנחומא אחרי אות ב' והעירות שם בהערות ל' שכן הוא גם בפסיקתא וקס"ל ובסוף מדרש משלי וצלקוס, אלזל בוי"ד פ"ב אות ב', ונחומא ס' מ' וזאת עולה, ובנחומא דף ק"ב ע"א, ובסדר עולם פ"ד איתא חמס שמחות, והסוסיס גם פתח בן צנה: (ז) בשעה שראה בלשצר. מוצא בליקוס תהלים רמז תת"ל וחסר היין מדרש, ומה שגרסם בלדו "תנחומא" היין שמש ממוקמו, וש"י למאמר שלאחריו על ד"ל כי לא ממוצא וממערב לא ממה שאדם עמל, והוא בתנחומא מסות אות ס', כמו שהעירתי במבוא לתנחומא דף ז"ה הערה ק"ג, ובליקוס שם מובא זה בשם ר' שמואל בר נחמיה א"ר יונתן ובכל כ"י ונדפס מוצא סתמא: (ח) א"ר ברכיה בשם ר' לוי מלכות זו משפיל עד מלכות בבל. כ"ה גם בכ"י ו', וכן בסוף הר"פ, וזה ליתא בכ"י האחרים ונדפס, ועיין בליקוס שם שביא קת צבגון אחר, א"ר לוי מלכות משפיל ומלכות מרים יולאת ומלכות נכנסת: (ט) נכנסו מלכות יון ופרס ויולאת מלכות בבל. ז"ל משפיל ומלכות מרים יולאת ומלכות נכנסת, וכוונת מדי ופרס ומרדו בו כי ימליטו דריות שהיה מלך מדי, וכוונת שהיה מלך מלכות מדי ופרס, והכוונת מדי ופרס במדרש חזית פ"ג בפ' כמעט שבערתי. הוי אמר כורס לבריות מלך פרס, ובלשצר היה מלך בבל ישפיל ועיין במדרש חזית פ"ג בפ' כמעט שבערתי. הוי אמר כורס לבריות מלך את קדמיו, אמר דריות לברס לא כן פירס דילאל פרס פריסת מלכותך וויכחת למדי ופרס. למדי תהלה ואח"כ לפרס, הוי את תמלך קדמיו כיון ששמע אותו רשע (בלשצר) שלח ואמר לחיולותיו כל אומה ומלכות שמררה בי נבוא עליהם, א"ל הקב"ה, רשע אלזל הכל שלחת או שמה אלזל שלחת, חידך לית פורענות דהוא נבדל מן אחר אחרן אלא מצבי, ה"ה" כי לא ממוצא וממערב וגו' כי אלהים שופט וישפיל וזה ירים ישפיל

(פס ט כ), ששיבן באחלו, מכלל שהיה שמשו, (יח) כדמרגמינן והוא כהן לאל עליון, והוא שמש קדם אל עולא, הוי זה שם. ואברהם קרא לבית המקדש יראה, (יט) שנאמר ויקרא אברהם (את) שם המקום ההוא ה' יראה (פס כז י), אמר המקום אם אקרא אותו שלם, כמו שקראו שם, אני אבטל דברי אברהם אוהבי שקראו יראה, ואם אני קורא אותו יראה, אני אבטל דברי שם הצדיק שקראו שלם, מה עשה הקב"ה, שיתקף מה שקראו שניהם, אברהם קרא יראה, ושם קראו שלם, והקב"ה ירושלים, הוי ויהי בשלם סוכו, ומהו ירושלים, יראה ושלם: (כ) דבר אחר אימתי נודע ביהודה אלהים, כשתקים אותה הסוכה שאמרת (והיה) ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת (פס ט יא), הוי ויהי בשלם סוכו:

[ד] **שמה** שיבר רשפי קשת. תוקף קשת של אדום, כמה שנאמר חרבם תבוא בלבם [וקשתותם תשברנה] (תהלים לו טו), כי כל דבר שהוא קשה נמשל באש, שנאמר כי אש יצאה מחשבון. (מדרש כל כח), ובתוב רשפיה רשפי אש (פס ט ח), לכך נאמר שמה שיבר רשפי קשת. מנן וחרכ ומלחמה, של כל אומה ולשון שבאו להלחם בירושלים: נאור אתה אדיר מהרי טרף. מנצרות מלכים אדירים, כמו שנאמר ממעונות אריות מהרי נמרים (פס ט ד): אשתוללו אבירי לב [נמו שנתם]. היו לשלל כל מלכי נזים שבאו להלחם בירושלים, ונפלו עליהם תנומה ושינה: דבר אחר אשתוללו. כמו (ערום ושולל) [שולל וערום] (מכס ח א), שפשמו מעליהם כלי מלחמה: מנערך אלהי יעקב. היה כל זה הנצח: משמים השמעת דין. ביום מתן תורה: ארץ יראה [ושקמה]. בתחילה יראה שמא לא יקבלו ישראל את התורה ויחזרו תעולם דתוהו ובורו, כיון שקיבלוה מיד שקמה: בקום [למשפט] אלהים. ביום הדין לשפוט מלכות הרשעה, אז ישיע כל עניו ארץ סלה: כי חמת אדם [תודך]. כשהבאת בדין את ישראל בגלות היא היתה ההודאה שלך, שלא קצפת עליהם כפי חזק אלוותך, אלא מעט כאדם שכוועם על בנו ותלמידו, כמו שנאמר כי רגע באפו (תהלים לו י), אבל שאריות חימות תחנור, שנשארו לך תחנור אותם לשפוט אומות העולם ליום הדין, ואתם ישראל נדרו ושלמו לה, כי כל סביבו יובילו שי למורא, להקב"ה: יבצור רוח נגידים. אומות העולם, מי שהוא נורא למלכי ארץ. מהו יבצור, יחסור, כמו שנאמר לא יבצר (בראשית יא י):

מזמור עז

[א] **למנצח** על ידותון לאסף מזמור, קולי אל (ה' אועק) [אלהים ואצעקה]. (א) זהו שאמר הכתוב על משמתי אעמודה ואתיצבה על מצור

הערות ותקונים

לך סוכ שם וע"ם בהערה ל"ם והעירות עיין ב"ר פנ"י אות י' שם קרא אותו שם שנאמר ומלכי דק מלך שם והיינו שם בן נח, ופיין נדרים ל"ב פ"ב, וברש"י שם, וכן בפרד"א פכ"ו, וכן בפרד"א פכ"ט: הביא בן וכתב אמר במדרש: (יח) כדמרגמינן והוא כהן לאל ממשש קדם אל עולא. כ"ה ב"א זה ליתא ככ"י האחרים ובגדלם, ונמלא גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ: (יט) שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה. ככ"י האחרים (מלבד כ"י ו') ובגדלם נמלא פס הוסיף: מהו ה' יראה אמר אברהם רבש"ע יאה יום זה וזכור לפניך שיש לי להשיבך, תמול אמרת לי כי יצחק (כי) יקרא לך זרע (בראשית כ"א י"ג) ועכשיו אתה אומר קח נא את בנך (פס כ"ב ז') ולבטיחל למדה זו זכור להם זה היום ושא להם פנים, והר"א"פ מחק המאמר וכתב: איש בכתובים ר"ל שלא נמלא ככ"י שלמנו. וזה טעם מנ"ר פנ"י אות י' וירושלמי תענית פ"ב ה"ה (דף ס"ט ע"ד) ולעיל מזמור כ"ס, וי"ר פכ"ס אות פ', פסיקתא דר"ל פסקא בחדש השביעי וע"ם בהערה ס"ו, ופסיקתא רבתי פ"מ: (ב) ד"א אימתי נודע ביהודה. מובא בילקוט תהלים רמז תתי"ד, והליון מרגז שלפניו מוסב גם על זה: (בא) שמה שבר רשפי קשת. מכאן עד סוף המזמור ליתא ככ"י האחרים ובגדלם, ונמלא גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ: (א) ז"ה של משמתי אעמודה. בן מתחיל גם ככ"י ו', אלז ככ"י האחרים ובגדלם לא נמלא המלות וזה:

(תנצק ג ח), מה עשה חבקוק ואנביא, (ב) צר צורה ועמד בתוכה, אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם, איני זו מכאן (ג) עד שתודיעני כמה אתה נותן ארך אפים לרשעים בעולם הזה, אמר לו הקב"ה אלי קראת ולא היית מהרהר אחרי, חייך שאני עונה אותך ומודיעך, אמר לו אני נותן להם ארך אפים בעולם הזה, כדי שיחזרו בתשובה לפני, ויעשו להם זדונות כשגגות, לכך נאמר ויעניני ה' ויאמר (לי) [וגו'] (פס ט ט), אמר לו כבר אמרתי את הקץ ועבר, כי עוד חזון למועד (פס ט ט), אפילו אמרתי לך את הקץ ועבר, אל תאמר אינו בא, אלא [חכה לו], וכן הוא אומר: אם יתמהמה חכה לו (פס ט ט), (ד) בן כשהקב"ה מראה לצדיקים הצרות הבאות על ישראל, הן עומדין ומרעימין לפניו, לכך נאמר על ידותון, על הדינין שהראה הקב"ה לישראל שעתידין לעבור עליהן, כיון שהן רואין הם צועקים לפני הקב"ה ונותנים קולם, שנאמר קולי אל (ה') [אלהים] (אועק) [ואצעקה], ואמרת שמה יאיון קולי, ביום צרתי ה' דרשתי ידי לילה נגרה ולא תפוג, ידי סגורה ונעולה מרוב צער כל הלילה, ולא תפוג להיות פשוטה ופרושה, ומהו נגרה, סגורה, (ה) כדמרגמינן בריחו נגרו. בעת צרה אדם מתעצב ואומט ידו, ה' דרשתי, בעת צרה ישראל דורשים להקב"ה: מאנה הנחם נפשי. למה היא מנאנת להנחם, שאינה יודעת עד מתי הקץ:

[ב] **אזכרה** אלהים ואהמיה. אני זכרתי הצרות שעברו עלי ומנחמת. משל לאדם שבא להכות את בנו, אמר לו עשר אצבעות אתה לוקה, הכהו אחת, אמר לו עוד תשע, הכהו שניה אמר לו עוד שמונה, מתנחם וחולך, ואימתי אינו מתנחם הבן, בזמן שאינו מודיעו כמה עליו ללקות, כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, מאנה הנחם נפשי לפי שאינה יודעת את הקץ, הודיעני ה' קצי (תהלים נט ט), (ו) דבר אחר אזכרה אלהים ואהמיה. כשישראל מזכירין להקב"ה מתנחמין והומין, שנאמר דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (פס ט ד), וכשהקב"ה זוכר לישראל מעי הומין עליהם, שנאמר חבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על בן המו מעי לו (יחזקאל לא יט):

[ג] **אחות** שמורות עיני נפעמתי ולא אדבר. איני ישינה, שכל מידותי בלילה, אלא אני מתפעמת והולכת מרוב צער: חשבתי ימים מקדם. לימיו של אברהם שבא מקדם, שנאמר כי העיר ממורה צדק (יחזקאל מא ט): שנות עולמים. לימיהם של אבות העולם הראשונים, וחשבתי ולא מצאתי: אזכרה נניתי בלילה. אלו

הערות ותקונים

זהו שאמר הכתוב: רק מתחיל "אמר חבקוק על משמתי אעמודה" ובעל הילקוט קעב כל המאמר והכל במאמר שלחתי, וכן איתא גם למנחם על ידותון לאסף, כשהקב"ה מראה לנביאים הצרות הבאות על ישראל הם עומדים ומתרגמין לפני הקב"ה, מהו ידותון על הדלות ועל הדינין, וכיון שרואין בן יועקים, שנאמר קולי אל אלהים ואצעקה, וכן איתא מואל בחבקוק שאמר על משמתי אעמודה אצטק אלך חסם, למה כי עוד חזון למועד מאנה הנחם נפשי, למה היא מנאנת להנחם שאינה יודעת עד מתי תודיעני עתך ואני מתנחמת בו: (ב) צר צורה ועמד בתוכה. בנמלא תענית כ"ב ע"א חוני המעגל ענ עונה ועמד בתוכה כדרך שעשה חבקוק הנביא, שנאמר על משמתי אעמודה ואתיצבה על מצור וגו', ופירש"י שגוה צורה עגולה, כמו שגוה, והערוך צערך עג א' כתב פ' הסיים הקפס בלחך: (ג) עד שתודיעני כמה אתה נותן ארך אפים לרשעים בעולם הזה. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ, אלז ככ"י האחרים ובגדלם איני זו מכאן עד שחעניני, וכן הוסיף חזק איני עונה אותך ומודיעך אלז אני נותן להם ארך אפים בעולם הזה כדי שיחזרו בתשובה לפני ויעשו להם זדונות כשגגות, כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ, אלז ככ"י האחרים ובגדלם חסר זה וסס הני' אני עונה אותך לכך ויעניני: (ד) בן כשהקב"ה מראה לצדיקים הצרות הבאות בו. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הוסיף הר"א"פ, אלז ככ"י האחרים ובגדלם המאמר קטוע ע"ס: (ה) כדמרגמינן בריחו נגרו. כ"ה גם ככ"י ו', וכן הביא הר"א"פ, אלז זה ליתא ככ"י האחרים ובגדלם. גרים מתורגמין בלשונא נר, עיין מתורגמין וכן דלתיס וצריח (כדריס ג' ה') ת"י תרעין וגרין: (ו) ד"א אזכרה כשישראל

סנהדרין (ז) שעוסקין בתורה בלילה: האפס לנצח חסדו. (ח) מהו האפס, לשון יין עוזב אפס, וכן הוא אומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו (ספרי י, ו) ועבשיו הניחן: גמר אומר לדור ודור. גמר הדבר שאמר כי אספתי את שלומי וגו' (ירמיה סו ס). (ט) על כן אני אומר השכח חנות אל. ואומר חליתי היא. חליתי היא שלי כמה שנאמר רעה חולה (קמ"ט ס י): שנות ימין עליון. מכה שנונה מן ימין עליון, כמו שנאמר אם שנותי ברך חרבי (דברים לז מה): דבר אחר חליתי היא. חלול שלי הוא שחיללתי קדושתו, לפיכך נשתנה ימין של מעלה: אזכור מעללי יה. שהוציאני ממצרים, והעבירני בים סוף, ונחתי כצאן במדבר ביד משה ואהרן:

מזמור עז

[א] משכיל לאסף האזינה עמי תורתו המו אוזנכם לאמרי פי. והו שאמר הכתוב רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך [וגו'] יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב (דברים ד י), (א) לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל התורה, שלא תשתכח מפיכם, (ב) וכן הוא אומר ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל (ספרי ס), וכתוב כי לא תשכח מפי זרעו (דברים לא כה), שלא יאמר לך אדם אין מזמורת תורה, אלא תורה הם, (ג) ואף הנביאים תורה, לפיכך האזינה עמי תורתו, (ד) ולא הדברות בלבד, אלא אף החיות והמשלות תורה הם, וכן הקב"ה אמר ליחזקאל בן אדם חזר חזרה ומשול משל (יחזקאל י"ג), וכן שלמה אמר להבין משל ומליצה דברי חכמים וחיותם (משלי א), לפיכך הוא אומר אפתחה במשל פי אביעת חידות מני קדם, אמרו לו לאסף מניין אתה יודע שמא ראית, אמר להם בשמיעת אני יודע, שנאמר אשר שמענו ונדעם: ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. מהו שם בישראל, התורה שנתן הקב"ה לישראל (ה) סם חיים הוא לישראל, שנאמר רפאות תחי לשרך (משלי ג א):

[ב] הן הכה צור ויוזבו מים. כיון שהכה משה את הסלע (ו) מיפטפה דם, (ז) אמר ר' חמא בר חנינא כמה שנאמר ואשה כי (תשוב) [יוזב] זוב דמה (ויקרא טו כט):

הערות ותקונים

כשיראל מזכירין להקב"ה. מנצח בילקוט תהלים רמז תת"ו וצילקוט ירמיה רמז ט"ז בשם שו"ס: (ז) שעוסקין בתורה בלילה. כ"ה גם ככ"ו, ו' וזה ליתא ככ"ו. האחרים ונגדפם: (ח) מהו האפס לשון יין עוזב אפס. כ"ה גם ככ"ו, ו' וכן הרא"ש הוסיף מהו אפס לשון יין הוא אפס הניח והוסיף כן כמו שהוא בילקוט תהלים רמז תת"ו בשם המדרש, וכ"ה גם ככ"ו רמזי וגם ככ"ו האחרים ונשמו בדפוס ראשון: (א) וחסד ה' מעולם ועד עולם. ואפס הוא מלה יונית עיין לעיל מזמור כ"ו הפה ת"א: (ב) על כן אני אומר השכח חנות אל עד סוף הצמזמור. כ"ה גם ככ"ו, ו' וכן הוסיף הרא"ש, וליתא ככ"ו. האחרים ונגדפם: (א) לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל. מנצח בילקוט תהלים רמז תת"ו בשם המדרש, והביא הגי' א"ר שמואל בר נחמני לא כרת הקב"ה ברית ס', ובכל כ"ו ונגדפם מנצח שחתם: (ב) וכה"ל ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. ככ"ו האחרים ונגדפם מנצח שחתם: (ג) וזה שנתן להם הקב"ה סם של חיים, הוא מיותר ונשתרש ממאמר שלאחריו: (ג) ואף הנביאים תורה. כ"ה גם ככ"ו, ו' ובכ"ו ג' ת' ונגדפם, אבל ככ"ו ד' ה' ו' מנצח פה הוסיף: ואף הנביאים תורה. [ונדריהם תורה, וכן (עורא) [דניאל] אומר ולא שמענו ויבול ה' אלהינו ללכת (בדרכיו) [בתורותיו] אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (דניאל ס"ו)], אמר אסף הוואל והמזמורים אינן אלא תורה, אלו אומר האזינה עמי תורתו: שרי מיום שחרב בית המקדש שרי חכמינו למדו כספריה וספריה בתלמודיהם ותלמודיהם כעמל דאריה, ועמי בעממיה ועממיה בעמי הארצות שאין עוסקין בתורה ולא נתנו להם תורה, ועל כן אומר המפורר האזינה עמי תורתו [ולא המזמורות בלבד אלא אף חידות ומשלים שהן מושגין תורה הן, וכה"ל אפתחה במשל פי ס': (ד) ולא הדברות בלבד. ככ"ו האחרים ונגדפם הגי' ולא המזמורות בלבד, וצילקוט הגי' ולא הדברים בלבד: (ה) סם חיים הוא לישראל. דורש שם כמו ס: (ו) מיפטפה דם. עיין שו"ר פ"ג אות י"ג והסלע הסלע והוא [דס], ש' הן הכה צור ויוזבו מים, ואין ויוזבו אלא לשון דם ש' ואשם כי יוזב זוב דמה, ולכן הכה הסלע פעמים שחתם האלף דם ילכסוף מים. ועיין להלן מזמור ק"ה אות י"ז: (ז) א"ר חמא בר חנינא. כ"ה גם ככ"ו, ו' וכן להלן במזמור ק"ה

ונחלים ישמפו: (ח) ששטפו מים הרבה, שהיו ליצני הדור אמרו עכשיו אנו מוציאין והיא מתבלעת:

[ג] ויצו שחקים ממעל. (ט) אמר ר' אבא בר כהנא בשם ר' זבדו בן לוי מוזן אלפים שנה היה יורד המן לישראל בכל יום ויום, (י) ומניין אנו יודעין, אמר ר' יודן בשם ר' שמעון בן יוחאי כאן כתיב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח, וכתוב התם וארובות השמים נפתחו (בראשית י"א), תרתין (יא) כיון איתפתחו בדור המבול, (יב) ושני רבותינו משפט דור המבול שנים עשר חדש, וכאן במין כתיב ודלתי שמים פתח, תרתין (יג) דשין איתפתחו בדור המדבר, שמונה ארובות לשני דלתות, מפני שארבע ארובות בדלת, לפי שמדה טובה מרובה על מדת פורענות חמש מאות בכפליים, הרי אלף ועוד אלף, הרי מוזן אלפים שנה היה יורד המן לישראל בכל יום ויום, שנאמר וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למי (פסוק כד), אמר ר' אחא (יד) לא היו מצמערין בו, שנאמר ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה (משלי י כג). אמר ר' שמעון בן לקיש כתיב והנה על פני המדבר דק מחוספס (שמו"ט י י), (טו) שהיה נבלע ברמ"ח איברים, כמניין מחספס: (טז) דק ככפור על הארץ (שם טז). מה כפור זה דק והארץ בולעתו, כך המן דק והאיברים בלעו אותו, ואין לך אדם מישראל שצריך לנקביו, (יז) שנאמר לחם איברים אכל איש (פסוק כט), מלמד שהיה נימוח באיברים:

[ד] דבר אחר לחם איברים אכל איש. לחם (יח) שנעשו איברים כמלאכים: אכל איש. אלו ישראל, שנאמר כל איש ישראל (וישע"י כד), אמר ר' שמעון בן לקיש ישראל היו מתרעמין ואומרים (יט) יש לך ילוד אשה אוכל ואינו מוציא, ראית מימך אדם יש לו רחיים נותן לתוכה חטים ואינה מוציאה קמה, אמר הקב"ה בטובה שאני עושה לכם והשויתי אתכם למלאכי השרת שלא יהו נפנין, הן מתרעמין עלי, ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (צמדבר לא ס), כלומר מקולקל, עד אנה ינאצוני [וגו'] בכל האותות אשר עשיתי בקרבך (שם י"ד יא), בתוך קרביו ומעיו של ישראל, שהיו אוכלין ואינן מוציאין כלום. אמר ר' אייבו בשש שעות ביום בא

הערות ותקונים

ק"ה אות י"ז, אבל ככ"ו האחרים ונגדפם א"ר יוסי בר חנינא: (ח) ששטפו מים הרבה. במדרש כמ"ר פ"ט אות ט' ויאלו מים וספסוף כל מי שהיה מרין כנגדן של וגמלים ישטפו: (ט) א"ר אבא בר כהנא בשם ר' זבדו בן לוי. כ"ה גם ככ"ו, ו' אבל ככ"ו האחרים ונגדפם א"ר רה"ל, וצ"ל א"ר אבא בר כהנא, ומוזב בילקוט תהלים רמז תת"ו וחסד ה' מעולם ועד עולם, וגם הוא הביא הגי' א"ר אבא בר כהנא, והמאמר שנים צמזמורת בשלח אות כ"ה, ושם הגי' זבדו בן לוי אמר שני אלפים אמה היה יורד המן בכל יום, ויש לגרום מוזן ב' אלפים שנה: (י) ומניין אנו יודעין א"ר יודן בשם ר' שמעון בן יוחאי ב'. ככ"ו האחרים ונגדפם המלות א"ר יודן ליתא וכו' שם ארבע, וגם המלות ומנין אנו יודעין ליתא שם, ומוזב לגמול גם בילקוט שם, וצמזמורת שם הגי' א"ר יסורא הלוי ב"ר שלום חשבון הוא כ' ע"ה, ועיין שם בצמזמור ק"ד: (יא) כיון. פי' חלומות תר' חלון מוזה, וכן וארובות השמים נפתחו וכו' שמים, וצמזמור וכו' (יב) ושני רבותינו. עדיות ס"ז מ"ו וכן צ"ל פ"ה אות ט' א"ר יוחנן משפט דור המבול שנים עשר חדש, וכן הוא בסדר שלום פ"ד: (יג) דשין. פי' דלתות תר' ודלת ודשין דשין: (יד) לא היו מצמערין בו. כ"ה גם ככ"ו, ו' אבל ככ"ו האחרים לא היו קצרים בו, ונגדפם דפוס ראשון: (טז) דק ככפור על הארץ. בנגדפם דפוס ראשון: (יז) שנאמר לחם איברים אכל איש. ככ"ו האחרים ונגדפם א"ר יוחנן אמר דבר שנבלע ברמ"ח איברים מחוספס טובא הוי, א"ר נתנן בר יצחק מחספס כתיב, ועיין צמזמורת בשלח אות כ"ב צר קפרא אמר מהו מחספס לחם שהיה נמור ברמ"ח איברים כמנין איתות מחספס: (טז) דק ככפור על הארץ מה כפור זה דק והארץ בולעתו כך המן דק והאיברים בלעו אותו ואין לך אדם מישראל שצריך לנקביו. כ"ה גם ככ"ו, ו' אבל ככ"ו האחרים ונגדפם הגי' דק מחספס שלח היה אחר נצרך לנקביו מחספס כתיב בלא וי"ו שהיה נבלע ברמ"ח איברים מצמזמור: (יז) שנאמר לחם איברים אכל איש. עיין יומא שם אל הקרי איברים אלא איברים, וכ"ה צמזמורת בשלח שם, ועיין במכילתא בשלח מסכתא ד' סוף פרשה ג': (יח) שנעשו איברים כמלאכים: וכן פירש"י לחם איברים לחם של מלאכים, והביא ג"כ שם ד"א איברים איברים שם' נבלע כלל האיברים ולא היו קריים לנקביהם: (יט) יש לך ילוד אשה. מנצח בילקוט חקת רמז תשס"ד בשם שו"ס, וכן בילקוט תהלים רמז תת"ו וצילקוט ירמיה רמז ט"ז בשם שו"ס:

(לח) מתשעה באב לתשעה באב היו מתים ר' נתן אומר (למ) בכל שעה היו מתלחמין ושנותם בבהלה. אם הרגם ודרשוהו ושבנו ושחרו אל אפילו אם הרג אותנו לו אנחנו מקיים, ולו אנו בעיניי. (ס) שנאמר הן יקפלוני לו איחל (פסוק יג עז) : ויפתוהו בפייהם [וגו']. (סא) ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון :

[ח] (מב) ויהוה רחום יכפר עון ולא ישחית. (מג) והו שאמר הכתוב יסרני ה' אך במשפט (יחזקאל כד) : (מד) אמר ר' יהודה ב"ר סימון (מה) אך למעט, וכאן נמי ולא ישחית והרבה להשיב אפי' ולא יעיר כל חמתו, כל חמתו אינו מעיר, אבל מעיר מקצת חמתו : ויזכר כי בשם המה רוח הולך ולא ישוב. (מו) [דילמא סברין אינשין דלא חייא מתייא, שנאמר רוח הולך ולא ישוב], (מז) חס ושלום, אלא זה יצר הרע שהוא עמו בעולם הזה : כשה ימרוהו במדבר יעציבוהו בשימון. (מח) בשאלת סן ושלו וסי' באר ושאר נסיונות, מה סופיהן, במדבר הזה יתמו ושם ימותו (מנדב יד עז), במדבר ולקו ובמדבר מתנחמין, שנאמר הנה אנכי פתיה והולכתי. המדבר (פסוק יז) :

[ט] וישבו ויגמלו אל וקדשו ישראל התוד : אמר ר' הנינא כאינש דאמר מחי אנא לברי, כך אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אל ישלח בנו אדם, אלא אתה תהא דן אותנו, הו וקדוש ישראל יהוה, (מס) שהתאו לשלמותן : (נ) דבר אחר שהיו המכות נרשמות בנופיהן, שנאמר והתוית תו (יחזקאל ט ז) : (נא) דבר אחר התו לשון כעס וחרדה, דמתרגמינן חרדה תיהא : אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען. (נב) המכות היו מפותות בהן. (נג) ר'

הערות ותקונים

ובגדפם וזילקום שם הגי' רני ור' נתן : (לח) מהשעה באב לתשעה באב היו מתים. עיין הענין ל' ט"ב וברש"י שם ד"ה שכלו מתי מדבר, ובתוס' שם ד"ה יום שבו כלו מתי מדבר : (למ) כל שנה ושנה היו מתלחמין. כ"ה גס : כ"ה ו', אלז ככ"ה האחרים ובגדפם ר' נתן אומר היו מתלחמין כל שנה ושנה. וזילקום הני' כל השנה היו מתלחמין ואולי ז"ל מתקטין : (ס) שנאמר הן יקפלוני לו איחל. הרא"ה הוא מהכתוב חסר ככ"ה האחרים ובגדפם : (סא) ואפ"כ והוא רחום יכפר עון. זילקום הביא מהמקור מתענית דף ח' פ"א ע"ה, והל"ה הביא מהמקור אחר מנינו כשהיו ישראל עומדים על בר סיני בקצו לגנוב דעת העליון כ' ומליון גדלו, "מדרש" בשעת וז"ל "מכילתא" והוא : מכילתא מעסיק פ"ג : (מב) והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. ככ"ה ו' רש"י לפני זה, פלגות ססוקיא דההלים, וזכ"ה ג' מתחיל פס מחזור ע"ה וזכ"ה בדפוס ראשון ודפוס וויניציא וגם בגמרא קידושין ז' ע"ה איתא והוא רחום יכפר עון חזיו דפוקס, ולפי המסורה הסבוק ויפתוהו הוא חזיו הספר : (מג) ז"ל יסרני ה' אך במשפט : מובא זילקום תהלים רמז תת"כ וחסר חזיון "מדרש" : (מד) א"ה יהודה בר סימון : כ"ה גס ככ"ה ו', וכן הביא זילקום, אלז ככ"ה האחרים ובגדפם א"ר סימון ז"ל א"ר יהודה בר סימון : (מה) אך למעט. ככ"ה האחרים ובגדפם חזיו שנאמר אומר אלז אך במשפט אך מיעוט הוא : (מו) דילמא סברין אינשין דלא חייא מתייא. הוספתי כמו שהיה ככ"ה ו', אלז ככ"ה האחרים ובגדפם סברי דלמרי אינש דלית מחין חזיון, המלה "דלמרי" היא מיותרת וז"ל סברי אינש : (מז) חס ושלום אלז זה יצר הרע שבו עמו בעולם הזה. ככ"ה האחרים ובגדפם אלז זה יצר הרע שהוא הולך עמו בשעת מיתה ואינו שם עמו בשעת שיעלו המתים, והמלות "כמה שנאמר" י"ס למחוק שם, כי מן פמה ימרוהו במדבר הוא מהמקור חדש, ולזה המאמר כוון רש"י תהלים ע"ה לז"ל והרבה להשיב אפ"כ אס נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם משפט משפט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע עמון זלזם והוא רוח הולך כשימוהו ולא ישיב אותו רוח זהם לעולם הבא כשיחיו חזיו יצר הרע שולט בהם, ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם, שאם אמרת כן נפרת בתחיית המתים וכן מפורש באגדת תלים עכ"ל : (מח) בשאלת סן ושלו וסי' באר ושאר נסיונות, מה סופיהן. כ"ה גס ככ"ה ו', וכן הוסף הרא"ה, אלז ככ"ה האחרים ובגדפם חסר זה : (מח) בשאלת סן ושלו וסי' באר ושאר נסיונות, מה סופיהן. כ"ה גס ככ"ה ו', וחסר ככ"ה האחרים ובגדפם חסר זה כמו התאו : (נ) ד"ה שבו ויגמלו אל וקדשו ישראל התוד. חזיו שנאמר והתוית תו (יחזקאל ט ז) : (נא) דבר אחר התו לשון כעס וחרדה, דמתרגמינן חרדה תיהא : אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען. (נב) המכות היו מפותות בהן. (נג) ר' יהודה בר סימון : (נא) דבר אחר התו לשון כעס וחרדה, דמתרגמינן חרדה תיהא : אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען. (נב) המכות היו מפותות בהן. (נג) ר' יהודה בר סימון : (נא) דבר אחר התו לשון כעס וחרדה, דמתרגמינן חרדה תיהא : אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען. (נב) המכות היו מפותות בהן. (נג) ר' יהודה בר סימון :

יהושע בן קרח בשם ר' שמעון בן יוחאי ורבנן תנו חודש היה קצוב לכל מכה, כיצד שבעה ימים התרה בהן המכה, ועשרים ושלשה ימים היתה המכה עושה בהן התראה, ושבעה ימים היה בין מכה למכה בהריוחה, שנאמר וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור (שמות ז טז), הו אשר שם במצרים אותותיו :

[י] ויהפוך לדם היאוריהם. (נד) בתחלה היו המצריים וישראל ממלאים את חביותיהם מים כאחת והיתה החבית של ישראל מלאה מים, וחבית של מצריים מלאה דם, חזרו לחיות מלאין בספלים. יחד, והיה הספל של ישראל מלא מים, וספל של מצרי מלאה דם, חזר ואמר המצרי לישראל נמלא אני ואתה בספל אחת ונשתה בספל אחת, והיו שניהם כאחד בורעים ראשיהם ופיהם בספל, והיה ישראל שותה מים, ומצרי שותה דם. (נה) אמר ר' אבין כל מים שהיו המצריים שותין, היו לוקחין אותן בדמים יקרים מושראל, ומשם העשירי ישראל, ר' יוסי אומר מן הדא ושאלה אשה משכנתה [וגו'] כלי כסף וכלי זהב ושמות וגו' ונצלתם את מצרים [שמות ז טז] :

[יא] ישלח בהם ערוב. (נו) ר' יהודה אומר. (נז) נעוריתא שלה בהם, (נח) ר' נחמי' אומר ערוב מלמסה דובים ואריות זאבים וגמרים היו, (נט) ר' נתן אומר ערוב מלמעה נגזא דאות עורבין ועופות דרסין מלמסה אריות דובים זאבים וגמרים. (ס) ר' חמא ור' יהושע תרומיהו אמרו מין היה היה ושמה (סא) פנתרין,

הערות ותקונים

בש"ר שמעון בן יוחאי ורבנן כו'. בתנחומא וזכ"ל איתא וכמה היתה המכה עושה בהן ר' יהודה ור' נחמי' חד אמר כ"ד ימים היה מתרס בהם ח' היתה המכה משמשת בהן, וחד אמר שבעת ימים היה מתרס בהן וכ"ד ימים היתה משמשת בהן, והעירתי שם בהערה קב"ה : חד אמר כ"ד ימים כ"ה ככ"ה רח"ס ובתנחומא הגדפם וכ"ה בשמ"ר פ"ט אות י"ב, אולם ככ"ה רומי הגי' חד אמר כ"ה ימים היה מתרס בהם ח' ימים וכו' וחד אמר ז' ימים כו' וכ"ה ימים היתה משמשת בהן, ובמקום לפנינו כ"ד הגי' שם כ"ה, וכן זילקום וזכ"ל רמז קפ"ב הביא נ"כ דברי התנחומא חד אמר כ"ד ימים ומדפס גדלו כ"ה. כ"ה וכן תראה בשו"ט מוזמור ע"ה שגורס כ"ה ימים, ושם איתא ר' יהושע בן קרח בשם רש"י ורבנן תנו שבעת ימים היה מתרס בהם ועשרים ותשעה ימים המכה עושה בהן ושבעת ימים בין מכה למכה ש"י וימלא שבעת ימים אחרי הסוף ה' (שמות ז טז), וכל משכיל יראה כי הלשון שם (היינו בשו"ט) שכתב וחסר המאמר מן ר' יהושע בן קרח בשם רש"י ובמקום ורבנן תנו ז"ל ר' יהודה ור' נחמי' [ר' יהודה אומר עשרים ותשעה ימים היה מתרס בהן ושבעת ימים המכה היתה פתח בהן] [ורבי נחמי' אומר] שבעת ימים היה מתרס בהן ועשרים ותשעה ימים המכה היתה עושה בהן. ובמדרש דכ"ר פ"ו אות ט' לשלשים : וס היתה בהם המכה והיתה עושה ז' ימים ולהלכה לה, והיו נרוחין עשרים ותשעה ימים בין מכה למכה, ועיין יפה תואר בשמ"ר שם שמבאר בסופו מעט ודעת שורש דבריהם של ר' יהודה ור' נחמי' ובמדרש שמ"ר שם ס"ה בסוף דבריהם של ר' יהודה ור' נחמי' על דעתיה דהא"ר דלמרי כ"ד ימים היה מתרס בהם וימלא שבעת ימים (שמות טז) להכא, ועל דעתיה דמ"ד ז' ימים היה מתרס בהם וימלא שבעת ימים שהיה מתרס בהם על מכה אחת : (נד) בתחלה היו המצריים כו'. זה חסר ככ"ה האחרים ובגדפם, ומתחיל בתחלה היו ממלאין בספלין, והשמיים מן ממלאין א' עד ממלאין ב', ומלא לנכון גס זילקום רמז תת"כ : (נה) א"ר אבין כל מים שהיו המצריים שותין. עיין בתנחומא שם ובשמ"ר פ"ט אות י' וזאת י"ה. ודכ"ר פ"ג אות י"ה ובפ"ר פ"ט אות י"ה : (נו) ר' יהודה אומר : מובא זילקום תהלים רמז תת"כ : (נז) נעוריתא. כ"ה גס ככ"ה ו', אלז ככ"ה האחרים ובגדפם חזיו נעוריתא, וזילקום שם פוריתא, ופותרוס נעלם ממני, והרס הצלחן הגדול פראש ד"ר לעוין בספרו מדרש מלים זל 455 הביא המלה נעוריתא ופי' המון נעורים. (נח) ר' נחמי' אומר ערוב מלמסה דובים ואריות זאבים וגמרים היו : ככ"ה האחרים ובגדפם ר' נחמי' אומר ערוב מלמסן דובין ואריות וגמרים מלמסן, ובפ"ר אות אחת מוחק מלם "מלמסן" וגם זילקום ליתא. ועיין שמ"ר פ"א אות ב' מהיכן בא עליהם, י"ס אומרים מלמסן, וי"ה מלמסה, וע"ה בחדושי הרד"ל אות י' : (נט) נתן אומר נגזא דאות. ככ"ה ו' כדגיו נאות, וככ"ה האחרים ובגדפם נגזין ראות, ככ"ה ו' שמעט מאמר של ר' נתן, וזילקום במקום ר' נתן הביא חזיו ורבנן אמרין מלמסן ערוב, מלמסן בר זגין ודלות עורבין. שפות מלמסה דובין ואריות נעורים וחזאים, ואין ספק שז"ל בר גזא לו בר גזין. את הכשר ויקרא י"ה י"ה וית בר גזא, ופי' דאות הוא מלשון זאת הדא (ויקרא י"ה י"ה) והגוי ראות הוא מלשון וזכ"ל וזה הא"ה (דברים י"ה י"ה) : (ס) ר' חמא ור' יהושע : זילקום תהלים שם ר' חנינא בר פפא ורבי סימון : (סא) פנתרין : העוספי בערך פנתרין הביא בשם המדרש תהלים מין חס הוא ושמו פנתרין, וכתב פי' זכ"ל ורומי Panther קרעטא מין חס כמו פרדלים, אכור מאד ויש צערו חכמנות : וי"ה

אזל איינינהו, אמרו ליה אנן לא ידעינן דילמא אשמדאי מלכא דשדא ידע, אמר להו היכן איתיה, אמרו ליה איתיה במור פלן, (צ) (כדו אלו) [כדו לו] גובא, ומלייה מיא, ומכסה ליה (צא) במינא, וחתים ליה (צב) בגושפנקא, וכל יומא מליק למתיבתא דרקייע, וגמר מתיבתא דרקייע (צג) ונהית לארעא, וכיון דגמר מתיבתא דארעא אייתי וסיור לגושפנקא זמנלי ליה שתי ומכסי ליה וחתים ואזלי שדרי לבניהו בן יהודע רישא דסנהדרין וחיב ליה עיוקתא (צד) דחקיק עליה שם המפורש, ושושילתא דחקיק עליה שם המפורש, (צה) וגבבא דעמרא, [וזרק דחמרא, אול] (צו) וכרא בירא מעילא, ושפכינהו לחמרא, אל כרא בירא מתתא ושפכינהו למיא ומתמינהו בגבבא דעמרא, חמא (צז) וסליק באילנא, כי אתא סיירי לגושפנקא גלי אשכחיה חמרא אמר כתיב לך היין הוזה שבר וכל שונע בו לא יחכם (משל כ 6), וכתוב אחר אמר, ונות ויין ותירוש יקח לב (סנע ד י 6), לא אישתי, כד צחי טובא ולא סגי ליה אמר כתיב ויין ישמה לבב אנש (מסליס קד טו), אישתי וגני ורווי אתא בניהו בן יהודע שדה עליה שושילתא (צח) דחקיק עליה שם המפורש, כי איתער הוי קא (צט) מפרול, אמר ליה שמיא דמרך עליה נקמיה, כי נקמ ליה ואזיל סמא דקלא שדיה סמא ביתא שדיא סמא לגבי הווא (ק) כובא דארמלתא נפקא איחננא לאפיה כפא לקומתיה איתבר גרמיה מינה אמר היינו דכתיב ולשון רכה תשבר גרם (משל סו טו), חווא דהווא חדותא דהווא קא מיחדי ליה בכא, חווא דהווא סמיא דהוי קא מעי בארחיה אסקיה, חווא דהווא רויא דהווא קא מעי בארחיה אסקיה, חווא דהווא אישכפא עביד לי מסנאי ולשב שני חיך, חווא דהווא קיסמא דהוי קסים אריפתא חיך, כי מסו להתם לא עיילוהו קמי שלמה עד תלת יומי, יומא קמא אמר להו מאי מעמא לא קא בעי לי מלכא, אמר ליה אנסייה משתייא, שקל לבינתא אוהביא לחברתא, אתו ואמרו ליה לשלמה, אמר להו הכי קאמר לבו הדור אשקייא, למחר אמר להו מאי מעמא לא קא בעי לי מלכא, אמרו ליה אנסייה מיכלא, שקל לבינתא אוהביא לארעא, אתו ואמרו ליה לשלמה, אמר להו הכי קאמר ניגור מיכלא (קא) לריש תלתא יומי עיילוהו לקמיה, משח ארבע גרמידי ושדייה לקמיה, אמר מכדי בו מית האו גברא לית ליה אלא ארבע גרמידי, והשתא כבשי ליה לכולא עלמא ולא שבעה עד דכבשית ליה לדורי, אמר ליה לא בעינא לך מידי, אלא קא בעינא למבנייא לבי מקדשא (קב) וקבעי שמירא, אמר ליה לדורי לא ססר לי לשרא דימא ססר ליה ולא יחב ליה אלא (קג) לתרגולא ברא דמהימן ליה אשבעתא, ומאי עביד ליה, מיסמיה ליה למורא דלית בהו יישוב, זמנא ליה אשינא דמורא, (קד) ובקע

הערות ותקונים

בסיון וזיידע עמא איז יודע מס סל: (צ) כדו אלו נכא. תקתי כדו לו נכא, ונמנא סס כדו ליה בירא, סירט" כדו לו סס נור: (צא) כמירא. ס" נאנ: (צב) בגושפנקא. ס" מוחמו: (צג) ונחת לארעא וכיון דגמר מתיבתא דארעא. נמנא ונחת לארעא וגמר מתיבתא דארעא: (צד) דחקיק עליה שם המפורש. כ" האחרים ונמנא דחקיק עליה שם: (צה) וגבבא דעמרא. ס" ניוות נמר: (צו) וכרא בירא מעילא. נמנא סס סג" אול כרא בירא מתתא ושפכינהו למיא ומתמינהו בגבבא דעמרא, וכרא בירא ומינא למיא. ונכ" האחרים ונמנא דחקיק עליה שם: (צז) וסליק באילנא. נמנא סליק ויחיב באילנא: (צח) דחקיק עליה שם המפורש. כ" האחרים ונמנא דחקיק עליה שם: (צט) מפרול. נמנא סליק ויחיב באילנא: (ק) כובא דארמלתא נפקא איחננא לאפיה כפא לקומתיה איתבר גרמיה מינה אמר היינו דכתיב ולשון רכה תשבר גרם (משל סו טו), חווא דהווא חדותא דהווא קא מיחדי ליה בכא, חווא דהווא סמיא דהוי קא מעי בארחיה אסקיה, חווא דהווא רויא דהווא קא מעי בארחיה אסקיה, חווא דהווא אישכפא עביד לי מסנאי ולשב שני חיך, חווא דהווא קיסמא דהוי קסים אריפתא חיך, כי מסו להתם לא עיילוהו קמי שלמה עד תלת יומי, יומא קמא אמר להו מאי מעמא לא קא בעי לי מלכא, אמר ליה אנסייה משתייא, שקל לבינתא אוהביא לחברתא, אתו ואמרו ליה לשלמה, אמר להו הכי קאמר לבו הדור אשקייא, למחר אמר להו מאי מעמא לא קא בעי לי מלכא, אמרו ליה אנסייה מיכלא, שקל לבינתא אוהביא לארעא, אתו ואמרו ליה לשלמה, אמר להו הכי קאמר ניגור מיכלא (קא) לריש תלתא יומי עיילוהו לקמיה, משח ארבע גרמידי ושדייה לקמיה, אמר מכדי בו מית האו גברא לית ליה אלא ארבע גרמידי, והשתא כבשי ליה לכולא עלמא ולא שבעה עד דכבשית ליה לדורי, אמר ליה לא בעינא לך מידי, אלא קא בעינא למבנייא לבי מקדשא (קב) וקבעי שמירא, אמר ליה לדורי לא ססר לי לשרא דימא ססר ליה ולא יחב ליה אלא (קג) לתרגולא ברא דמהימן ליה אשבעתא, ומאי עביד ליה, מיסמיה ליה למורא דלית בהו יישוב, זמנא ליה אשינא דמורא, (קד) ובקע

למורא ומשקל ביורונה ומעיל (קה) ושדיא להתם לאקדוחיה ועביד קניה להתם, (קו) והיינו דמתרגמינן דוכיפת נגר מורא, בדקי בקניה דתרגולא ברא דאית ליה בני וחפיא לקניה בזוגיתא חוורתא, כי אתא בעי למיעל ולא מצא, אזלא ואייתי שמירא ואותבה עליה רבו ביה קלא שדיה שקלה ואולה חנקה נפשה אשבעתא, כי אתא אמר ליה בניהו בן יהודע אימא לך כל מילא דתמיה דעבדיה באורחא, מאי מעמא כי חוית להווא סמיא דהוי קא מעי באורחיה אסקיה, אמר ליה דמכרו עליה ברקיעא דצדיק גמור הוא, ומאן דעביד ליה נייח נפשיה, וכי לעלמא דאתי, ומאי מעמא דכי חוית להווא רויא קא מעי אסקיה, אמר ליה דמכרו עליה ברקיעא דרשע גמור הוא, ושביקתיה דליכול עלמא, ומאי מעמא דכי חוית להווא חדותא בבית, אמר ליה דסית גברא בנו תלתין יומין, ובעיא למינמרא ליבם תליסר שנין. (קז) ומאי מעמא כי חוית להווא קיסמא חייבת, אמר ליה דאיכא מידי תותא ולא ידעי מידי אחרנא ידעי, ומאי מעמא כי חוית להווא גברא דאמר לאושכפא עביד לי מסנאי ולשב שני חיכת, אמר ליה חווא גברא שב יומי לית ליה היי ומסנאי ולשב שני בעי, שהי נביה עד דבנייה לבי מקדשא, יומא חד הוה יתיב לחודיה, אמר ליה שלמה לאשמדאי כתיב כתועפות ראם לו (נמנא כד ה), ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת, ראם אלו השדים, מאי רבותיכו מין, אמר ליה שקול שושילתא סנאי והב לי עוקתא, שקל מינה שושילתא ויחיב ליה עיוקא ובלעה, אוהביא חדא נפא לארעא וחדא נפא דרקייע, פתקיה לשלמה ארבע מאות פרסה ואזיל ויחיב יתיה אכורסייה דמלכא, (קה) וכל היכא דהוה סמי שלמה היה אמר אני קהלת הייתי מלך על ישראל (קהל י), אמרו רבנן מכדי שמיא חדא מילתא (קט) לא צריך, מאי הוא אתן ואמרו ליה לבניהו בן יהודע קא בעי לך מלכא, אמר להו לא, שלח ליה למלכותא קא אתי [מלכא לגביכו א"ל אין] וכמו קיקא אתיה תבעינהו לכולא נשיא דשלמה וקא תבע נמי לבת שבע אימיה, אייתוהו לשלמה והבו ליה עיוקתא דהוה חקוק עליה שם, כד עייל חויה אשמדאי ופרח, ואפילו הכי הוה לשלמה ביעותותא מינה, שנאמר הנה כסותו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו' (ש"ס ג י), רב ושמואל, חד אמר מלך והדיוט, וחד אמר מלך והדיוט ומלך:

[יג] (קי) וצפרדע ותשחיתם. זה צפרדע, שנאמר ותעל הצפרדע (שמות ט ז), (קיא) שהיתה בוקעת ועולה לעשות שליחותא, לכך נאמר וצפרדע ותשחיתם, מאי ותשחיתם, (קיב) שהיתה מסרסת אותם, כענין שנאמר כי משחתם בהם מום במ (ויקרא כג ט): (קיג) יחרוג בכרד נפנם ושקמותם בחנמל. ר' הונא אמר בשם ר' שמעון בן לקיש (קיד) בפילקין היה יורד הברד וקומע

הערות ותקונים

וכ"ס נס ככ" ו, וככ" האחרים ונמנא ופקע מורא ופקע מורא ופקע מורא ומנקים מייתי ביורני מיליני: (קה) ושדיא להתם לאקדוחיה ועביד קניה להתם. ככ" האחרים ונמנא ופקע מורא ופקע מורא ופקע מורא: (קו) והיינו דמתרגמינן דוכיפת נגר מורא. ככ" האחרים ונמנא ופקע מורא ופקע מורא ופקע מורא: (קז) ומאי מעמא כי חוית להווא סמיא דהוי קא מעי באורחיה אסקיה, אמר ליה דמכרו עליה ברקיעא דרשע גמור הוא, ושביקתיה דליכול עלמא, ומאי מעמא דכי חוית להווא חדותא בבית, אמר ליה דסית גברא בנו תלתין יומין, ובעיא למינמרא ליבם תליסר שנין. (קז) ומאי מעמא כי חוית להווא קיסמא חייבת, אמר ליה דאיכא מידי תותא ולא ידעי מידי אחרנא ידעי, ומאי מעמא כי חוית להווא גברא דאמר לאושכפא עביד לי מסנאי ולשב שני חיכת, אמר ליה חווא גברא שב יומי לית ליה היי ומסנאי ולשב שני בעי, שהי נביה עד דבנייה לבי מקדשא, יומא חד הוה יתיב לחודיה, אמר ליה שלמה לאשמדאי כתיב כתועפות ראם לו (נמנא כד ה), ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת, ראם אלו השדים, מאי רבותיכו מין, אמר ליה שקול שושילתא סנאי והב לי עוקתא, שקל מינה שושילתא ויחיב ליה עיוקא ובלעה, אוהביא חדא נפא לארעא וחדא נפא דרקייע, פתקיה לשלמה ארבע מאות פרסה ואזיל ויחיב יתיה אכורסייה דמלכא, (קה) וכל היכא דהוה סמי שלמה היה אמר אני קהלת הייתי מלך על ישראל (קהל י), אמרו רבנן מכדי שמיא חדא מילתא (קט) לא צריך, מאי הוא אתן ואמרו ליה לבניהו בן יהודע קא בעי לך מלכא, אמר להו לא, שלח ליה למלכותא קא אתי [מלכא לגביכו א"ל אין] וכמו קיקא אתיה תבעינהו לכולא נשיא דשלמה וקא תבע נמי לבת שבע אימיה, אייתוהו לשלמה והבו ליה עיוקתא דהוה חקוק עליה שם, כד עייל חויה אשמדאי ופרח, ואפילו הכי הוה לשלמה ביעותותא מינה, שנאמר הנה כסותו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו' (ש"ס ג י), רב ושמואל, חד אמר מלך והדיוט, וחד אמר מלך והדיוט ומלך:

כל האילנות, אמר ר' יוחנן מן הדא דר' שמעון בן לקיש (קמו) את שטע תרתין, בחנמל בא חן וטל: [יד] ויסגר לברד בעיקם. כיון שהיתה מכת הברד עתידה לבוא, אמר משה לפרעה שלח העז את מקנך (שמות ט יט), אמר פרעה וכי עכשיו אנו באים לשמוע דבריו של בן עמרם, (קמו) אמר רעיא בתרייתא מה הוה חד שרביט הוה משתברא ליה, כיון שבא הברד (קיו) נעשה ככחל הוה מפני צאנו, הוי ויסגר לברד בעיקם, ולא הוי יכולת לילך, והיה הצרי אומר אי לאותי האיש, מה הוה עושה, נוסלה לשחפה ומאכיל בניו ממנה, (קיו) כיון ששחפה הוה נוסל בשרה על כתפו, והיה העוף יורד על כתפו ואוכל, שנאמר ומקניהם לרשפים, כענין שנאמר ובני רשף ינביהו עוף (איוב טו):

[סו] ישלח במ חרון אפו. (קמו) ר' יוסי הגלילי אומר עשר מכות לקו המצרים במצרים, שנאמר אצבע אלהים הוא (שמות ט טו), וביום לקו חמשים מכות, שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה (שם יד לא), (קב) וידר חמשה אצבעות, (קבא) ר' אליעזר אומר ארבע מכות, שנאמר אצבע אלהים הוא (שם ט טו), שמראנן שהוא מרובע, ועל כל אחת ואחת עשר מכות, הרי ארבעים מכות, ועל הים לקו מאתים מכות, שנאמר ישלח במ חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, עברה אחת, וזעם שתיים, צרה שלש, משלחת מלאכי רעים ארבע, הרי מאתים מכות שלקו על הים, שנאמר וירא ישראל את

הערות ותקונים

בשמות כפיקלין, וכן במדרש במזמור ק"ה אות י' כפילקס סה סה יורד הצרד עליהם, והספסי נערך פלק הביא את המדרש תהלים מן מזמור ק"ה וכתב פי' בל"י πελαגוס נדון. ובמדרש שם"י ס"ז אות ד' ר' פנחס אומר יורד כפילקין וקלץ את האילנות, ושני תחומא ואלף אות י"ס ומה שספסחי סה כהטרה קס"ה: (קמו) את שטע תרתין בחנמל בא חן וטל. להלן במזמור ק"ה אות י' אות ק': א"ר יוחנן מן מילתא דר' שמעון בן לקיש את שטע תרתין הדין נפנים על ידי סה"י דקיס יורד עליהם כפילקס ויהי מרזיקין אבל לשקמין חנמל בא עליהם, סג' וסקמנות בחנמל, ובמדרש שם"י ס"ז אות ד' יורד צרד נפנס וסקמנות. בחנמל ר' יודא ב"ר שטס אמר מרזיקין בחנמל בא חן וטל. ובגוף המדרש עתס 'במדרש תהלים' והוא הוספה מלת מעתיק אחד: (קמו) אמר רעיא בתרייתא מה דהוה חד שרביט הוה משתברא ליה. הוא משל הדיוס, ובילקס תהלים סה אמר רעיא בתרייתא מה דהוה חד שרביט הוה משתברא ליה. ל"ה צ"ל בתרייתא, ובכל כ"י ובגדפס, אמר ר' רעיא בתרייתא מה דהוה חד שרביט הוה משתברא ליה. מלת ר"י ים למחוק: (קיו) עשה ככחל סה מפני אלו. לזה המאמר כוון רש"י צ"ל להכליל ע"פ מ"ח ויסגר לברד צעיר כשהתחיל הברד לירד המארי מצריה אלו לבית, והברד נעשה למול כמין כחל, והמארי שוהמו וטוהמו על כתפיו להוליכו לבית ולאכלו והעוף בא וטפלו הימנו, ויהו ומקניהם לרשפים, לעופות, כמו ובני רשף ינביהו עוף (איוב ט יז) זה מדרשו עכ"ל, ובשם"י סה אות י' ירד הצרד וסיה עשוי לנכספאות, הנ"מ פי' כהלים, ולדעת המוספי צ"ל לנכספאות, והמלה יומת ופי' כהלים וחומות: (קיה) כיון ששחפה. בשם"י סה והיה המארי מציא את הנאכלת ושחפה וסוף יורד עליו מלמעלה ואוכלו, סג' ויסגר לברד צעיר ומקניהם לרשפים, מהו ומקניהם לרשפים, אלו העופות, כמדר"א ובני רשף ינביהו עוף: (קיס) ר"ה' אומר עשר מכות לקו המצרים. מכללה מסכתא דויהי בשלח פ"ו, ונשה במדרש שם"י ס"ז אות פ', ובשם"י סה במקום ר' יושע אומר צ"ל ר' יוסי הגלילי אומר: (קב) והיה חמשה אצבעות. במדרש אות פ', הרי חמשים: (קבא) ר' אליעזר אומר ארבע מכות, סג' אצבע אלהים הוא סמ"ר סה סים ור' פעמים י' הרי חמשים: (קבא) ר' אליעזר אומר מניין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה סמראנן. במילתא סה רבי אליעזר אומר מניין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה סג' ארבע מכות וכו'. קרר הסופר והציג "וכו" כי מסדר בגדת ליל פסח, ובשם"י ס"ז אות פ' ר' אליעזר אומר מ' מכות לקו המצרים במצרים ומאחיס על הים שכל מכה ומכה שיהיה בזה עליהם היו באות ד', מה תראה כי מסדר המדרש שו"ס או המעתיק הראשון הוסיף המלות "סמראנן שהוא מרובע", ובכ"י האחרים ובגדפס הסרים המלות "שהוא מרובע", וזה הוסיף על פי מאמרו מיר' ח' ע"ב, צ"ל קב"ד ע"ב סמרינן ארבע, ושנינו ארבע פעמים (פיערפאך), וכן להלן במאמר של ר"ע סמראנן הוא, היא הוספה, ויש לתקן שג"ל פסיונן, והוא צ"ל ע"פ מאמרו סה פסיונן חמש, ר"ע חמש פעמים (פיערפאך) והמלות יוניות סה סמרינן τερραχώς — τερραχώς וכן פסיונן πενταχώς πενταχώς:

היד הגדולה (שמות יד לא). (קבב) ר' עקיבא אומר במצרים לקו (חמשים) [חמש] מכות, ועל כל אחת ואחת עשרה, הרי חמשים מכות, שנאמר אצבע אלהים הוא (שמות ט טו), (קבג) (שמראנן הוא) [פנסינן הוא], וראש אצבע הרי עשרה, הרי חמשים מכות שלקו במצרים, ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות, שנאמר ישלח במ חרון אפו [עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, חרון אפו אחת], עברה שתיים, זעם שלש, צרה ארבע, משלחת מלאכי רעים חמש: [סו] (קבד) יפלים נתיב לאפו. ר' הונא בשם ר' אבין אמר כל מכה ומכה שבאה על המצרים במדה ובמשקל היתה באה עליהם. (קכה) [לא חשך] מכות נפשו, דאמר ר' יהושע בן לוי כל מכה שהיתה באה עליהם, (קכו) מכות דבר שפה עליהם, שנאמר וחתם לדבר הסגיר:

[יו] ויך כל בכור במצרים. (קכו) אמר ר' אבא בר אחא בכור לאיש, בכור לאשה, בכור לבהמה, בכור לכל דבר, ואם לא היה בבית בכור היה (קכה) האפומרופוס שבבית סה, (קכט) שנאמר כי אין בית אשר אין שם סה (שמות יב ז): ויסע בצאן עמו. סה הצאן הוה (קל) אין מתקנין לו איפוליסין, כך ישראל ויצא העם ולקחו (שם יז ז), (קלא) סה הצאן מחבלת האילנות ואין בעליה מעלין עליה כך ישראל, (קלב) סה הצאן גיוזה צמרה (קלג) ושטפה של בעליה,

הערות ותקונים

(קבב) ר' עקיבא אומר צמרים לקו חמשים מכות. תקנתי שג"ל חמש מכות, ונאמר לנכון במילתא סה, ובשם"י סה דעת ר"ע: (קבג) שמראנן. תקנתי שג"ל פנסינן, עיין לעיל הערה קכ"א: (קבד) יפלים מתיב לאפו. מוצא בילקס תהלים רמו תח"כ: (קכה) לא חשך ממות נפשו. הוספתי כמו שהוא בכל כ"י ובגדפס ומלא גם בכ"י ו' השוה חמוד עם כ"י שלפניו: (קכו) מכות דבר שפה עליהם. בכ"י האחרים ובגדפס וכן בילקס תהלים סה מכות צרד שפה עליהם, ובעל אות אחת הוה שג"ל דבר שפה עליהם. ובגדפס ראשון ואלח"כ בכל הדפוסים נאמר שפע עליהם, ורליתו בצצלי הלקם השלם ערונה העלשית ס' ר"ח צ"ל בגדה של פסח ובתחילת ס' פסח ס' מ"ח הביא ח"ל ציד חוקה זה הדבר כמה שנאמר הנה די' ה' הוה במקדך אשר בשדה מנינו לשון יד במכת דבר, ומפורש בלגדת תלים כל מכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים הביא מכת דבר פס כל אחת ואחת, סג' ויסגר לברד צעיר ומקניהם לרשפים, פי' מכיון שהסגיר מקניהם לרשפים במכת צרד שוה דבר, מננו אלו למדין לשאר מכות שהיה דבר עמוק עכ"ל, מדבריו נראה שה' לו גי' אחרת במדרש. ובשם"י פ"ו אות ז' ריב"ל אמר כל מכה ומכה שהיה באה במצרים היה הדבר ממשה ובה שמה, שנאמר הנה אלכי עוף. הגה זה הדבר, כד"ל הנה די' ה' הוה במקדך: (קכו) א"ר אבא בר אחא צור ללש. וסה גם במזמור ק"ה אות י', וסה בגי' א"ר אבא בר רבא, ומוצא בילקס תהלים סה חת"כ, וסה בגי' א"ר אבא בר רבא צ"ל צר אחא, ובפסיקתא דר"י פסקא ויהי צווי הילנה (דף כ"ד ע"ב) בגי' א"ר אבא בר חמא, ובילקס צה רמו קפ"ו מוצא בשם הפסיקתא ר' אבא בר אחא וכן בפסיקתא רבתי בגי' צר אחא: (קכב) האפומרופוס שצצית. המלה ידועה והיא יונית πενταχώς ממונה ופיקד (פערואלפטר), ותר' אתה סה' על ביהי (בראשית מ"א מ') את תהא אפומרופוס על ביהי: (קכט) שנאמר כי אין בית וכו'. בפסיקתא סה כמדר"א שמי (בראשון) [בראש] כי לא היה בכור וישמרו אביו לראש (ד"ה"ל כ"י י'): (קל) אין מתקנין לו איפוליסין. בכ"י ו' איפוליסין, ובכ"י ז' איפוליסין, ובכל המקומות המלה משבחת, ויורר כנון בגי' במדרש שם"י פכ"ד אות ג' מה האל אין מתקנין לה אפוליסין אלא רועה בכל יום, כך ישראל לא תתקין להם אפוליסין אלא במדבר, שג' ואלה הפס ולקחו, והמלה יונית האפוליסין פי' אלו. והמאמר שם"י מוצא במוספי ערך אפוליסין, ובמדרש במדבר רצה ריש מסעי נהיה כאלו עמך מה האל אין כוסין לה אצרות אלא רועה אותה במדבר כך ישראל כל מ' שנה שהיו במדבר ריוחו בלא אצרות לך נמשלו כאלו, ובמדרש תחומא בגדפס מכבר פ' מסעי אות ז' נוסף זה המאמר מאת המדפס ממוסדו עפ"י מדרש במ"ר: (קלא) מה האל מחבלת האילנות. במדרש תחומא שלנו בשלח אות ס"ו למה כאלו, אלא מה האל משבחת את האילנות ואפ"כ אין צעליה מקפיד עליה לסיכך קורא אותה כאלו, ובמדרש שם"י פכ"ד אות ג' מה האל אפי' מחבלת את האילנות אין צעליה מעלין עליה, כך ישראל אפי' שכן חסאין הקב"ה נוגע בכן כאלו: (קלב) מה האל גיוזה צמרה כו'. זה ליתא בתחומא ובשם"י סה, וסה איתא אי מה האל אינה מקבלת מתן שבר יכול אף ישראל כן שקראה לאלו אין להם מתן שבר, ח"ל ואין לאלו אף מרשיתו אדם אדם אלא לעגשין ואדם למתן שבר, ולפי"י יש לתקן לפננו אי מה האל כו' (קד ישראל) יסל כך ישראל קן ועל זה מוצא מאמר מר' יוחנן: (קלג) וטפסה. פי' טערה, במדרש וי"ר פס"ו אות ג' מ

משפט לאלהי יעקב. ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אמרין מתכנסין כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואמרין רבונו של עולם אימתי הוא ראש השנה, והוא אומר להם אלי אתם שואלים, אני ואתם נשאל לבית דין של משה, מה מעם כי הק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב:

[ז] (כט) ערות ביהוסף שמו. אל תקרי שמו אלא שמו, יה שמו של הקב"ה מעיד על יוסף שלא נגע באשת פוטיפר: כצאתו על ארץ מצרים. (ל) שנו רבותינו בראש השנה יוצא יוסף מבית האסורין, שנאמר הסירותי מסבל שכמו, (לא) מהו כפיו מדוד תעבורנה, מהיות משרת לשר המבחים, כמה דאת אמר (בכור [ב] בדרך [ל] ב' יד), ורבנן אמרי מדוד משעבוד מצרים, ללמדך שלא נשתעבדו בניו של יוסף במצרים, כמה דאת אמר בכור שורו הדר לו (דברים ג' י'), מה בכור שור אין עושין בו עבודה, שנאמר לא תעבוד בבכור שורך (שם טו י'), אף זרעו של יוסף לא נשתעבדו במצרים, ואין דוד אלא שעבוד מצרים, שנאמר בשבתנו על סיר הברש (שמות י"ז ג), (לב) ומתרגמינן על דודא דבשרא, מלמד שבשנפטרין לילך לבתיהם היו בוזזים על שוקי מצרים, שנאמר זכרנו את הדנה אשר נאכל במצרים חנם (במדבר י"א ט), וכתוב בשבתנו על סיר הברש (שמות י"ז ג), ובני יוסף לא משתעבדו ולא יושבין על סיר הברש, אלא היו בעלי תריסין ובעלי מלחמות, וכן הוא אומר בני אפרים נושקי רומי קשת (תהלים סח ט), לפיכך נאמר הסירותי מסבל שכמו:

מזמור פב

[א] מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. (א) זה שאמר הכתוב לא תכירו פנים במשפט (דברים א' י'), וכן יהושפט, ואמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם דבר משפט (דברים י"ט י'), וכתוב כי המשפט לאלהים הוא (דברים א' י'), שלא יאמרי הדיינים אנו יושבים לעצמנו בדין, אלא אמר הקב"ה לדיינים הוו יודעין כי עמכם אני יושב, שנאמר אני ה' אוהב משפט (ישעיה ס"ח ב) ואם הטיחם את הדין אותי אתם מטיים, שנאמר וקרבותי אליכם למשפט (מלאכי ג' ט), הוי בקרב אלהים ישפוט, (ג) באמצע הדיינים, ישפוט, ומאן אלהים דיינא, שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כ"ח ח):

[ב] עד מתי תשפטו עול. אתם נושאים פנים לרשעים, שנאמר ופני רשעים תשאו מלה, (ד) (רצוני) [רצונכם] לעשות דין, שפטו דל ויתום עני ורש

הערות ותקונים

הרא"ם, ובפסיקתא שם נס בפסיקתא רבתי החודש סקפסורין בהפוך האותיות, וגם הילקוט הביא סקפסורין נס הערוך ערך סקפסר הביא נס הפסיקתא סקפסורין, ועיין בפסיקתא הדרה ק"ג בהעירותי ש"ל קפיגורין ומתאמה היסד לעומת סקפסורין, והבאתי רא' מן הירושלמי ר"ס פ"א כ"ג (דף כ"ג ע"ב) שנכנס שם המלאך סס, ושם הג' יעמדו סקפסורין יעמדו קפיגורין: (כט) עדות ביהוסף שמו. גם זה מנא צכ"ו, וכן הוסף הרא"ם, וליתא צכ"ו האחרים ונדפס: (ל) שנו רבותינו, ב"ר י"א יוסף מצית האסורין. ס"ן ר"ס פ"ב ו"א ע"א, וכן מובא צכ"ו תהלים שם: (לא) מהו כפיו מדוד תעבורנה, מהיות משרת לשר המבחים כד"ל והכה בכור או כדוד, וכן רש"י תהלים שם הביא מדוד מעבודת עבדות לנצל קדירות כדרך שאר עבדים כמו וככה בכור או כדוד: (לב) ומתרגמינן על דודא דבשרא. כן הוא צכ"א וצ"ע:

(א) וצ"ע לא תכירו. מובא בילקוט תהלים רמז תתל"א, והל"ן מדרש נשמת ממקומו, ושייך על מזמור לאסף וצ"ע לא תכירו, ועל המאמר הראשון מזמור לאסף כשנגלה הקב"ה על אברהם חסר הל"ן, תוספתא" והוא בהנחומא וזכר את ד' (דף מ"ג ע"ב) (ב) ואם הטיחם את הדין אותי אתם מטיים. כ"ה גם צכ"ו, וכן הביא הרא"ם, ובכ"ו האחרים ונדפס ואם הטיחם אותי אני אפס אתכם, וצ"ל שם ואם הטיחם אותי אתם מטיים עמכם, צ"ל ואם הטיחם את הדין אותי אתם מטיים: (ג) באמצע הדיינים ישפוט עד דבר שניהם. כ"ה גם צכ"ו, וכן הוסף הרא"ם, וליתא צכ"ו האחרים ונדפס: (ד) רצוני

הצדיק, (ה) תרחמו אין כתיב כאן אלא הצדיק, הצדיק עליו את הדין, לא בשביל שהוא יתום או עני לומר ליתן לו משל עשיר, לה' הארץ ומלואה (תהלים כד ט), ואם תקחו מן העשיר בדין ותתנו לעני, לי אתם נוזלים, ושלי אתם נוזנים לו, שכל העולם שלי הוא, ואני אמרתי להעשיר, ואתם נוזלים את שלו: [ג] לא ידעו ולא יבינו. לפי שאינן יודעין לכונן את הדין לפיכך העולם מתמוטט, שנאמר בחשכה יתהלכו ימוסו כל מוסדי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם. מצוה אחת צויתי לאדם הראשון ולא עמד בה, וגרשתי מן עין, וקנסתי עליו מיתה, שנאמר אכן כאדם תמותן (ו) וכאחד השרים תפולו, אלו שרים של מעלה, שנאמר יפקד ה' על צבא (מרום) [המרום] במרום (ישעיה כד כא): קומה (ה) [אלהים] שפמה הארץ. העבר את אלו. ותהא בעצמך מלך ושופט, שנאמר וה' לעולם יושב כונן למשפט כסאו (תהלים ק ט):

מזמור פג

[א] שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך אל תחרש [ואל תשקוט אל]. (א) זהו שאמר הכתוב (שומר מצוה לא ידע דבר רע) באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה. (קלמ' ח ד), והצדיקים אומרים להקב"ה מה תעשה, אומרים לו קים והוא קם, שוב והוא שב, שנאמר קומה ה' (במדבר י' ט), שובה ה' (שם טז ט), אמר לו אל תישן, שנאמר עורה למה תישן ה' [תקיפה אל תזנה לנצח] (תהלים מד כד), והוא מתעורר דכתיב ויקץ בישן ה', אז דמי לך, והוא שומע, שנאמר מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו יושלים (ישעיה מד טו), וכן ישעיה אומר על הומותיך ירושלים הפקדתי שומרים [וגו']. ואל תתנו דמי לו עד יכונן (שם כ"ו י'), הוי אלהים אל דמי לך, ואתה דומס ואנו דוממים, שנאמר ישבו לארץ ידמו (ישעיה כ' י'), החרשתנו ה', ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות י"ד י'), ולכך אל תחרש ואל תשקוט אל עד (שעושה) [שתעשה] עלכון בניך:

[ב] כי הנה אויבך יהמין. וכן הוא אומר הוי המון עמים רבים (בהמון ים יהמו) [כהמות ימים יהמין] (ישעיה י"ז י'): על עמך יערימו סוד. באין על עמך בשביל שאינן מקיימים את התורה, שנאמר סוד ה' ליראיו ובריתו לחודיעם (תהלים ס"ה י'): ויתיעצו על צפוניך. נמלו עצה על מזבח שלך לעקרו, הדא הוא דכתיב על ירך המזבח צפונה (ויקרא א' י'), שלא נקריב לך קרבנות: אמרו לנו ונכחדם מנוי ולא יזכר שם ישראל עוד. (ב) כל זמן שישיראל קיימין הוא נקרא אלהי ישראל, נעקר ישראל אלהי מי נקרא: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרות. כל מה שהן עושין ומרגישין עלינו בשבילך, שנאמר [למה רגשו ניום וגו'] על ה' ועל משיחו (תהלים כ"ה ב):

[ג] אהלי אדום וישמעאליים [מואב והגרים נבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור גם אשור]. עשרה אומות נאמרו בפרשה זו, ללמדך שצפה דוד ברוח הקודש שאדום הרשעה עתידה להחריב את בית המקדש בכלל

הערות ותקונים

לשנות דין. תקנתו רלונס כמו שהוא בילקוט: (ה) תרחמו אין כתיב כאן אלא הצדיק. כ"ה גם צכ"ו, וכן הוא בילקוט שם, וכן הוסף הרא"ם, וליתא צכ"ו האחרים ונדפס: (ו) וכאחד השרים תפולו אלו שרים של מעלה. לזה מון רש"י תהלים פ"ב ו' ומדרש פגדה כלחד השרים של מעלה. שנאמר יפקד ה' על כבד המרום במרום:

(א) וצ"ע שומר מצוה. מובא בילקוט תהלים רמז תתל"ב שם המדרש, והספרתי המלות שומר מצוה לא ידע דבר רע. כי מותרים הם, ועיקר המדרש על הכתוב באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, והכתוב שומר מצוה הוא מאוחר להכתוב באשר דבר מלך שלטון: (ב) כל זמן שישיראל קיימין מי. רש"י תהלים פ"ב ו' הביא ח"ל עליו ברית יכרות, ברית זו אינה אלא עליו להסכים את שמו שאתה קרוי אלני ישראל ומאחר שלא יזכר ישראל אף שמוך גדול אינו מוכר, קד מנאמי: (ג) אהלי אדום וישמעאליים. מכאן עד סוף המזמור הוא גם צכ"ו, וכן הוסף הרא"ם, וליתא צכ"ו האחרים ונדפס:

עשרה אומות, וקידם וקיללם בקללת מדינים וסימרא ועורב וזאב וחב וצלמונע שבאו לירש ארץ ישראל ואבדו, שנאמר אשר אמרו נירשה לו את נאות אלהים, ועמד עוד וקללם בעשר קללות אחרות, אלהי שיתמו כנלול, כדבר הסתנלול מצקום נבוה, בקש לפני רוח, שאין לו מעמד, כאש תבער יער, שהוא מוצא עצים לשרוף, וכלהבת תלהט חרים, בזמן הקציר, כן תדפם בסערך ובסופתך תבהלם, כסערה בלב ים ובסופה במדבר, מלא פניהם קלון, כמי שמתבויש ברבים על עבירות משוקעות שבידו, ויבקשו שמך ה' ולא תמצא להם, כדכתיב (ד) ישועו ואין מושיע (א"י) [על] ה' ולא ענם (פסלים יח טז), יבושו ויבהלו עדי עד, ביום הדין, ויחפרו מעבורה וזה שבידם, ויאבדו בניהם, וידעו כי אתה שמך ה' לבדך, כדכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (דברים יד ט).

מזמור פנ

[א] למנצח על הגתית לבני קרח מזמור. (א) זהו שאמר הכתוב ואבוס עמי באפי [ונג] ואוריד לארץ נצחם [ישעיה סג ו], מה עלינו לומר, חסדי ה' אוכיר (שס טז ו), כל מי שרואה את הגת הזו הוא גותן נצחון, ישעיה ראה אותו ואמר [ובגדיך כדורך בנת ונו] חסדי ה' אוכיר (שס טז ו), דוד ראה אותו (ב) ואמר עליה (מזמור על הגתית) [למנצח על הגתית מזמור (פסלים מ ו)], ראה אותו אסף אמר עליה למנצח על הגתית לאסף (שס פא ו), בני קרח ראו אותה ואמרו למנצח על הגתית לבני קרח: מה ידירות משכנותיך. מה ידירות יש בהם שבשבילך אתה עושה את הגת הזו, שכל מי שפשט יד בבית המקדש, הקב"ה עתיד ליתנו בתוך הגת, וכן הוא אומר קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו (ישעיה סו ו), קול שאון ממה שעשו בעירו, קול מהיכל ממה שעשו בחיכלו, הוי מה ידירות משכנותיך: (ג) בית המקדש נקרא ידיר, ומי שבנאו נקרא ידיר, שנאמר [ויקרא את] שמו ידירה (ש"י יב כס), ומי שנבראו בחלק נקרא ידיר, שנאמר לבנימן אמר ידיר ה' (דברים לג יב), וכן דוד הוא אומר למען יחלצון ידידיך (פסלים ס ו):

[ב] נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות (בית) ה'. ולא משל עכשיו, אלא משהיו ישראל בים נתאוו לבית המקדש, שנאמר נחית בחסדך עם זו נאלת [ונג] אל גות קדשך [ששס טו יג], תביאמו ותסעמו [ונג] [שס טז יז]: [ג] צפור מצאה בית. (ד) אמרו ישראל עד כתי יהיו שונאין אותנו ואומרים כצפור נודדת (מקנה) [מן קנה] כן איש נודד במקומו (פסלים כ ו), וכן הוא אומר נודד הדכם צפור (פסלים יא ו), לא אמר כיונה, אלא כצפור, היונה היו נוטלין גזוליה והיא חוזרת למקומה, שנאמר כיונה פותה אין לב (ישעיה יא), אבל הצפור הזה אינו כן, אלא ילדה במקומה, וכשנוטלין גזוליה אינה חוזרת למקומה, כך משלו הרשעים הקב"ה וישראל כצפור, אמר להם גם צפור מצאה בית ודרור קן לה: [ג] אשרי יושבי ביתך עוד יהללך מלה. (ה) אמר ר' יהושע בן לוי כל מי שהיה נכנס לבתי כנסיות ובתי מדרשות, זוכה ונכנס בבתי כנסיות ובבתי

הערות ותקונים

(ד) ישועו ואין מושיע אל ה' ולא ענם. כ"ב מ"ב כתיב ישועו ואין מושיע אל ה' ולא ענם, ונתפסים שם כתיב על ה':

(א) זש"ס ואבוס עמי באפי. מובא בילקוט תהלים רמז תתל"ג בשם המדרש: (ב) ואמר עליה מזמור על הגתית. חקנתי מנחם על הגתית מזמור, והוא תהלים ח' א', וכן הוא נטעות כ"י האחרים וננדפס, והילקוט השמים ז', ו' פסוקים נמלא אשר נאמר בהם בגתית (תהלים ח' א' פ"א ח' פ"ד ח') ובכלם נאמר בהם למנחם: (ג) בית המקדש נקרא ידיר. עיין מנחות כ"ג ע"ב: (ד) אמרו ישראל עד מתי יהיו שונאין אותנו. בילקוט הג' אמרו ישראל עד מתי יהיו אויביו מרפס אותנו, והר"ם הביא כ"י עד מתי יהיו שונאין רודפין אותנו, ולזה המאמר כון רש"י תהלים פ"ד ד' גם נאמר מלאס בית, מדרש אנדס בזמניו מדבר והאפור היא כנסת ישראל: (ה) ארבי"ל כל מי שהיה נכנס בבתי כנסיות כ"י, שנאמר

מדרש מזמור פנ פה תהלים קפו

מדרשים לעולם הבא, שנאמר אשרי יושבי ביתך (ו) עוד יהללך מלה: (ז) אשרי אדם עוז לו בך. (ח) יכול לכל, תלמוד לומר מסלות בלבבם: עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. עמק הבכא זו גיהנם, (ט) אמר ר' אלעזר דהוא קמלא בהון: (י) מעין ישיתוהו. שהדמעות שלהן נמשכות כמעין: גם ברכות יעשה מורה. אמר ר' יוחנן קילוס של הקב"ה עולה מן גיהנם יותר מן נן עדן, שכל מי שהוא למעלה מחבירו מקלם להקב"ה ואמר אשרי שאני למעלה מזה שהוא נתון תחתיו, וכן כל אחד ואחד מקלם להקב"ה שהוא למעלה מחבירו, שנאמר גם ברכות יעשה מורה, אמר ר' יוחנן מה הן אומרים, (יא) יפה לימדת, יפה תורת, ולא שמענו:

[ד] [יב] ילכו מחיל אל חיל. (יג) [כך] למדנו רבותינו כל היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש, עליו הכתוב אומר ילכו מחיל אל חיל, ולא עוד אלא שזוכה ומקבל פני השכינה, שנאמר יראה אל אלהים בציון: דבר אחר ילכו מחיל אל חיל. (יד) אמר ר' יונה בשם ר' לוי תלמידי חכמים אין להם מנוחה לעמוק בתורה אפילו לעולם הבא, שנאמר ילכו מחיל אל חיל, עד איכן, אמר ר' פנחס הכהן מכלל שאחרים מקמרינן: ה' אלהים צבאות שמעה תפילתי. (טו) אמר ר' לוי אניספרון זה נתן משה ליהודה, [שנאמר וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה (דברים לג ו)], לפיכך ה' אלהים צבאות שמעה תפילתי, וכן הוא אומר הפת ה' אונק ענני (פסלים טו ו):

מזמור פה

[א] למנצח לבני קרח מזמור רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. (א) זהו שאמר הכתוב ארץ אשר ה' אלהיך חרש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה (דברים יא יב), (ב) בה חופך ומתהפך ומסתכל ונותן עיניו בה, עד זמן שתרצה

הערות ותקונים

שנאמר אשרי יושבי וגו'. כן הוא גם כ"י ו', וכן הוסיף הר"ם, וליהא כ"י האחרים וננדפס: (ו) עוד יללך מלה. עיין סנהדרין דף ל"א ע"ב מאמר אחר בשם ארבי"ל מנין לתחית המתים מן התורה אשר יושבי ביתך עוד יללך מלה, היללך לא נאמר אלא יללך, וארבי"ל כל האומר שירה בשם"י זכר ואומרה לעו"ב שנאמר אשרי יושבי ביתך עוד יללך מלה: (ז) אשרי אדם עוז לו בך. מובא בילקוט תהלים רמז תתל"ג בשם המדרש: (ח) יכול לכל ת"ל מסלות בלבבם. וי"ד ריש פ"ז, אריכה דבה פ' טוב ה' לקויו, וס"ה הגי' ת"ל מסלות בלבבם אלו דשניין דלורייתא כדשיין בלבבון, ודורש מסלות בלבבם על למוד התורה עד שיהם כבוסים בלבב כמו במסלה: (ט) א"ר אלעזר דהוא קמלא בהון. כ"י האחרים וננדפס דהוא קמלא להון, ואין להם מוכן, והילקוט השמים ז', ועיין פירושין י"ט פ"א וברש"י תהלים ט: (י) מעין ישיתוהו שהדמעות שלהן נמשכות כמעין. עיין שם"ר פ"ז אות ד' מה מעין ישיתוהו שמורידין דמעות כמענות עד שמנגיין את גיטתם דדמעותיהן ומסם הקיטום עולה, שנאמר גם ברכות יעשה מורה: (יא) יפה לימדת יפה תורת ולא שמענו. בשם"ר שם מה הם אומרים א"ר יוחנן יפה תורת יפה דעת יפה טעמה יפה חייבת יפה למדת יפה תורת. ועיין ברש"י תהלים: (יב) ילכו מחיל אל חיל. מבאן עד ד"א ילכו מחיל אל חיל נמלא גם כ"י ו', וכן הוסיף הר"ם, וליהא כ"י האחרים וננדפס: (יג) כך למדנו רבותינו. עיין ברכות ס"ד פ"א ח' לוי דר חייא היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ומוסק בתיורה זוכה ומקבל פני השכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל ילכו אל אלהים בציון: (יד) א"ר יונה בשם"ר לוי תלמידי חכמים אין להם מנוחה. כ"ה גם כ"י ו', וכן הביא הר"ם, ובכ"י האחרים וננדפס אין נחת רוח לחזרים לעתיד לבא עד היכן א"ר פנחס עד יראה אל אלהים בציון. והילקוט הביא ב' נוסחאות יחד, וז"ל א"ר יונה אין נחת רוח לחזרים לע"ל עד היכן א"ר פנחס עד יראה אל אלהים בציון דא"ר פנחס הכהן מכלל דאחרים מקמרינן, ובירושלמי שביעית סוף פ"ד ר' יונה בשם"ר חייא דר אבי עתידין הן חזירין להתייעב מבתי כנסיות לבתי מדרשות מ"ס ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון: (טו) א"ר לוי אנוספרון זה נתן משה ליהודה. עיין לעיל מזמור כ"ז אות ד' ובהערה ל"ט:

(א) זש"ס ארץ אשר ה' אלהיך חרש אותה. מובא בילקוט רמז תתל"ג בשם המדרש: (ב) גם הוסיף ומתהפך

מעשה להקב"ה והמצות שנצטוו ישראל עליה, אם הוציאו המעשרות, ועשו את השמימים והיובלים, וכל מצות שנצטוו בה, אותה שעה מרצה מעשה להקב"ה, (ג) וכן הוא אומר או תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא ט ז), לפיכך רצית ה' ארצך :

[ב] (ד) נשאת עון עמך. מי נושא עון, הארץ אשר הם יושבים עליה, שנאמר העם היושב בה נושא עון (ישעיה לג כד), הרי החיים, המתים מניין, שנאמר וכפר אדמתו עמו (דברים לג מג), מי מכפר על עמו, אדמתו, אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם חמא ועון לא בחיים ולא במתים, וכן הוא אומר נשאת עון עמך, וכתוב מי אל כמודך נושא עון ועובר על פשע (מלכים י יח) :

[ג] (ה) אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך. וכן יחזקאל אמר והנחתי חמתי (יחזקאל ט יג), וכן הושע אמר ארפא משובתם וגו' (הושע יד ט), אמרו בני קרח עד מתי אתם אומרים שובו בנים שובבים (ירמיה ג יד), (ו) ישראל אומרים לך שוב אתה בתחלה, שנאמר שובה ה' עד מתי (פסלים ג יג), ואתה אומר לא כי אלא שובה ישראל בתחלה, לא אתה תשוב לעצמך, ולא אני נשוב לעצמנו, אלא שנינו כאחד, שנאמר שובנו אלהי ישענו (פסוק ט), מה אתה אומר הלעולם תאנף בנו, אם אני עושין תשובה אין אתה מקבלנו : הלא אתה תשוב תחינו, כשם שאמר יחזקאל (הנני) [הנה אני] פיתח את קברותיכם [וגו'] (יחזקאל לו יב), וכתוב ונתתי רוחי בכם וחייתם (ספ טז יז) :

מזמור פו

[א] (א) תפלה לדוד המה (אלהי) [ה'] אונך ענני. אמר ר' לוי (ב) אניסטרון זה נתן משה ליהודה בשעה שביקש ליפטר מן העולם, (ג) שנאמר וזאת ליהודה [ויאמר שמע ה' קול יהודה] (דברים לג י), לפיכך המה (אלהי) [ה'] אונך ענני : שמה נפשי כי חסיד אני. (ד) הקב"ה נקרא חסיד, שנאמר כי חסיד אני נאם ה' (ירמיה ג יב), ודוד קרא עצמו חסיד, (ה) אמר ר' אבא בשם ר' אלכסנדר כל מי ששומע קולו ושותק, וספוקה בידו למחות, נעשה שותף להקב"ה, שכן שומע שמחריפים לפניו אומות העולם ושותק, (ו) ודוד היה שומע קולו ושותק, לפיכך אמר שמה נפשי כי חסיד אני :

הערות ותקונים

ומתקן. ככ"י האחרים ונדפסם סקנ"ה סופר ומתקן : (ג) וכה"ל או תרצה הארץ את שבתותיה. וככ"י ב' ד' ה' ו' נמלא פה הוספה, ומפני כן ישראל עאלין מיד שכן הוא אומר (לכלות) [למלאות] דבר ה' (מפי) [בפי] ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה (דס"ג ל"ז כ"ה), ואומר סעיר ה' את רוח כורס וגו' (ספ טז כ"ג) לך רצית ה' ארצך וזה ליתא ככ"י א' ג' ו' ח' ונדפס : (ד) נשאת עון עמך מי נושא עון הארץ אשר הם יושבים עליה, שנאמר העם היושב בה נושא עון. ככ"י גס ככ"י ו', וכן הוסף סקנ"ה, וכן הוא צילקס שם, ותבר ככ"י האחרים ונדפסם : (ה) אספת כל עברתך. מובא צילקס תהלים רמז תתל"ד, והלוי מרמז שלפניו מוסב גס על זה, והסיום שם ח"ד תנחומא דא מנמרא תפנית ז' ע"ב וחסד הלוי : (ו) ישראל אומרים לך שוב אתה בתחלה. עיין איכס רבא פ"ה אות כ"א : (א) תפלה לדוד. מובא צילקס תהלים רמז תתל"ד בשם המדרש : (ב) אניסטרון. נעשה לעיל שפ מזמור פ"ד, ועיין לעיל מזמור כ"ז אות ד' וחסד ח"ד : (ג) שנאמר וזאת ליהודה וגו'. ככ"י ב' ד' ה' ו' נוסף אחר זה לפי שאין מלכותו קיימת, וכן דוד אמר (בקרתי ענני אלהי נדקי תהלים ד' ב') [הספ ה' אונך ענני (ספ פ"א ח')] וכן חזקיה אמר הכס [ס'] אונך (ישעיה ל"א י"ג) וכן דניאל אומר [הספ אלהי אונך (דניאל ט' י"ח)] כל מי שמעז משכנ זה פתח בלשון הכס : (ד) הקב"ה נקרא חסיד כו'. מובא ברש"י על אבות דף כ"ט ע"א בשם רש"י : (ה) ח"ד אבא בשם ר' אלכסנדר. לעיל מזמור ס"ז אות י"א מובא בשם ר' אלכסנדר לנד, והנאמר שם קטוע, וצילקס שם רמז תל"ד הכי הכי רבי אבא ורבי אבא חסד בשם ר' אלכסנדר : (ו) ודוד היה שומע קולו ושותק לפיכך אמר שמה נפשי כי חסיד אני. ככ"י ב' ד' ה' ו' הים שומע קולו של שמש בן גרל וסיק בידו למחות וזהו ולם

[ב] (ו) חנני ה' כי אליך אקרא כל היום. וכי אפשר לו לאדם להתפלל כל היום, (ח) אלא העולם הזה שהוא יום לאומות העולם, ולילה לישראל, הרי חנני ה' כי אליך אקרא כל היום : שמה נפש עבדך כי אליך ה' נפשי אשא. בר קפרא אמר אם יש לו לאדם עבד בתוך ביתו, אם אומר לו (ט) אני לוקח לך בנד, מיד משמחו, מה בשר ודם אומר לעבדו כן כדי לשמחו, אנו שעבדך אנחנו ואתה די וקים, על אחת כמה וכמה, הוי שמה נפש עבדך : (י) כי אתה ה' טוב וסלה [ורב חסד]. אמר ר' פנחס הכהן כף מאזנים מעויין הוא, כאן עוונות, כאן זכויות, מה הקב"ה עושה, חוסף שמר אחד מן החובות, ומטה אותן לכף זכות, שנאמר מי אל כמודך נושא עון (מלכים י יח) :

[ג] אין כמודך באלהים ה' ואין כמעשיך. (יא) מלך בשר ודם בונה תחלה את התחתונים, ואחר כך את העליונים, אבל הקב"ה אינו כן, אלא בתחלה את העליונים, ואחר כך את התחתונים, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א א-ב), בשר ודם אין צורתו עושה צורה, אבל צורתו של הקב"ה עושה צורה, שנאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה (ספ טז ט), ואדם צורתו של הקב"ה ועושה צורה, ושמים וארץ צורתו של הקב"ה, שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (ספ טז ט), הוי אין כמודך באלהים ה' ואין כמעשיך :

[ד] כל ניום אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה'. (יב) בעיין ולא בעיין תבירי קדל : ויכבדו לשמך. למה כי גדול אתה ועושה נפלאות. (יג) אמר ר' תנחום בשר ודם מקלסין אותו בפניו, ומקלסין איפרכין עמו, למה שהן מקלסין עמו בקילוסו, והן נוטלין עמו במשאו, אבל הקב"ה אינו כן, אין אדם נושא עמו במשאו, תדע לך שהוא כן (יד) ר' חנינא ור' יוחנן אמרו בשני גבראו

הערות ותקונים

ולם הנאמר כוון רש"י (תהלים פ"ו ב'). כי חסיד אני שאני שומע גדולי וחרפתי. ויכולת צירי להקס ואני שותק כך הלא בגדת תהלים עכ"ל : (ז) חנני ה'. מובא צילקס תהלים רמז תתל"ה בשם המדרש : (ח) אלא העולם הזה שהוא יום לאומות העולם, ולילה לישראל. לזה כוון רש"י (תהלים פ"ו ג') כל היום, כל הגלות שהוא יום לרשעים ולילה לנדיקים, כך מפרש בגדת תהלים עכ"ל : (ט) אני לוקח לך בנד. צילקס שם הוסף, מן הארבעים והמלה מורגלת במדרשים והיא כמו קטליו ציוני וסגטאגאטא פ"י שוק (מקרא), וצילקס שם חינו משמחו הוא בלשון בתינו : (י) כי אתה ה' טוב וסלה [ורב חסד]. א"ר פנחס הכהן כף מאזנים מעויין הוא. ככ"י גס ככ"י ו', אצל ככ"י האחרים ונדפסם חגי' ח"ד פנחס הכהן כף מאזנים מעויין, כלן עוות, וכן זכויות, מה הקב"ה עושה חוסף שמר אחד מהחובות ומיד הוא מסה לכף זכות, שנאמר ויס אליו חסד (בראשית ל"ט כ"ה), ורבנן אמרי מסייע לכף עוות ומעלה ומיד הזכויות מכריעות שנאמר מי אל כמודך נושא עון ועובר על פשע, אולם במזמור ל' אות ד' גי' אחרת : ר' אלעזר ור' יוסי בר חינא, ר' אלעזר אחר כך מעויין הוא, כף עוות וכן זכויות, ומה הקב"ה עושה מסה כלפי חסד שנאמר וכן ה' חסד (תהלים ס"ב י"ג), ור' יוסי בר חינא אמר מה הקב"ה עושה חוסף שמר מן העוות שהן צדק ומיד הזכויות מכריעות, וכה"ל מי אל כמודך נושא עון ועובר על פשע, וכ"ה בפסיקתא פסקא שליוות (קס"ז ע"א) וע"ה בהערות שלי, וראיתי צילקס תהלים שם רמז תתל"ה שיהי לו גי' אחרת במדרש ח"ל : אמר ר' פנחס הכהן בר תמא למה הוא טוב שהוא כולל, למה הוא כולל שהוא טוב, ורב חסד לכל קוראך. ר' אלעזר ור' יוסי בר חינא, ר' אלעזר אומר כף מעוינות עוות מכלן וזכויות מכלן, מה סק"ה עושה, חוסף אחת מן החובות ומסה אותה לכף זכות, שנאמר מי אל כמודך נושא עון, אין ספק שגזמם צילקס שורה שלמה וכ"ל מה הקב"ה עושה [מסה כלפי חסד, שנאמר וכן ה' חסד, ור' יוסי בר חינא אמר מה הקב"ה עושה] חוסף אחת כו', והשמים המעתיק מן עושה עד עושה. חגי' ח"ד חסד לפניו מאמר מר' פנחס, ומתאסף לנכון עם מזמור ל' : (יא) מלך ב"ז בונה תחלה את התחתונים. מכלתא מסכתא דסירחא פ"ה, ושם הוא ברחבה, ועיין ב"ר פ"ב אות י"ב וב"ר פ"ז אות ח', וצילקס בתהלים שם ערב יחד דברי הכ"ז וס"ה : (יב) בעיין ולא בעיין תבירי קדל. צין חזנים וצין חזנים חזנים שורק, חרג' שבר חבר, וכן שורק חרי' קדל, ובעל זית רעין כתב בעיין ולא בעיין, פי' חזנים וצין לא חזנים קדי שורק לריכין להשתחוות להקב"ה : (יג) ח"ד תנחום ב"ז מקלסין אותו כו'. עיין ב"ר פ"א אות ג' רבי תנחומא פתח ל' גדול אתה ועושה נפלאות כו', נעשה שנעולם מלך ב"ז מתקלם במדינה ונדולי המדינה מתקלסין עמו שמשאין עמו במשאו פ"י : (יד) ר' חנינא ור' יוחנן אמרו בשני גבראו המלאכים

מה אני חייב לך זחב אוזל מכאן, שהבסוף והזהב לפני מלך המשיח כעפר, שנאמר השם גבולך שלום (תהלים קמ"ד), (ב) אמרו לו בני קרח, אימת דיתעביר כדון, אנו אומרים לך שירים וזמרים, הוי לבני קרח מזמור שיר יסודותי בהררי קדש: דבר אחר יסודותי בהררי קדש. יסודותי של עולם ירושלים, בזכות שני הרים קדושים, הר סיני והר המוריה. (כא) אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן עתיד הקב"ה להביא לפני ולתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשם, שנאמר (והיה ביום ההוא) נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים [וגו'] (ישעיה נ"ג), אמר ר' חנינא ולא עוד אלא שעתיד להיות מזמור והן עונגין אחריו, שירים וזמרים, שנאמר (כב) וכנניהו שר הלויים [במשא] יסר במשא (דנ"א טו כג):

[ד] (כג) **אוהב ה'** שערי ציון. בכל מדינה ומדינה יש לו למלך פלמין, אלא אי זה פלמין חביבה עליו ביותר, פלמין שבתוך מדינתו, הוי אומר אוהב ה' שערי ציון, אמר הקב"ה [אני מחבב בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולמני] אני מחבב יותר לציון, לפי שהוא פלמין שלי:

[ה] (כד) **נכבדות** מדובר בך. זהו חזקיהו, שנאמר ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה (מ"ג כ"ג), הוא חזקיהו סתם מי ניהון, ואומר ויבא את המים העירה, שהוא סודרן, ואינו מדבר אלא בדברי תורה שנמשלו כמים, שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ג כ), ואומר לכו לחמו בלחמי (משלי פ"ט), מה היה עושה חזקיהו, כד הוי חמי (כה) סדרן סב, מייתי ליה לקריתא, תנייה סב מייתי ליה לקריתא, הדא הוא דכתיב גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו (ס"ג כ"ג): דבר אחר נכבדות מדובר בך. (כו) אמר רב חונא אמר רב אידי למה הוי ישראל מוכרין את השם במקדש בפירוש, ובמדינה בכינוי, דכתיב ליראה את השם תנכבד ותגורא הוה את ה' אלהיך (דברים כ"ח נח), הוי נכבדות מדובר בך, ואן מתאמר בקרייתא דאלהא, בקרייתא דציון, ואיכן עיר האלהים מלה:

[ו] **אזכיר** רחב ובבל. (כו) אמר ר' יהודה בר סימון עתידין אומות העולם להביא דורונות למלך המשיח (כח) שנאמר ולציון יאמר איש ואיש וילד בה (פסוק ו), אלו משיחי ה', משיח בן דוד, ומשיח בן אפרים, ואין יולד אלא הרמת ראש, כמה דאת אמר בטרם הרים יולדו (תהלים ס"ג), והן עצמן למלך המשיח דורונות, שנאמר תשורי מראש אמנה (שם ד"ט), למה נקרא שמה תשורה, שמסתכלין בה ומזמרים, בענין שנאמר לא תשורני עין רואי (איוב ז"ה), וכיון שהן באין אצל מלך המשיח הוא אומר להם יש ביניכם ישראל הביאו אותם

הערות ותקונים

קטוע ונמלא בפסיקתא סס בשם ר' לוי ע"ס: (ב) אמרו לו בני קרח. צילקוט תהלים רמז תתל"ו הביא החתול המזמור והשמים מאמר גדול יש כי הביאו ציפיה רמז של"ט בשם הפסיקתא והלל להעתיק מן אמרו לו בני קרח: (כא) א"ר פנחס בש"ר ראובן. לעיל מזמור ל"א אות ו', ומוצא צילקוט תהלים סס: (כב) שנאמר ונניחו שר הלויים יסר במשא. צילקוט סס בשם ונניחו שר הלויים במשא יסר: (כג) אוהב ה' בכל מדינה ומדינה. מוצא צילקוט סס: (כד) נכבדות מדובר בך. מוצא צילקוט סס רמז תתל"ו, והיון מדרש ברמז שלפניו מוסב גם על זה: (כה) סדרן סב תנייה טב. צ"ל האחרים ונדרסם תנא' סב צילקוט תנייה טב, וצילקוט תניין סב ופי' סדרן סב סודר הלכות כסדרן, תניין סוגה הלכות, והמלת לקריתא ליתא סס, וכן חסר הסיום ה"ל גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו, וכן חסר ההתחלה ד"ל נכבדות מדובר בך: (כו) א"ר חונא א"ר אידי. כ"ס גם ככ"ו ו', אצל ככ"ו האחרים ונדרסם ר' חנינא בר אידי אמר, וצילקוט א"ר חוניא א"ר חמי: (כז) א"ר יהודה בר סימון. מוצא צילקוט תהלים רמז תתל"ח וחסר הליון, וככ"ו ו' השם חמיד עם כתב יד א' שלפניו מנא' הוססה: ד"ל אוכיר רכב ובבל ליודעי, אמרס כנסת ישראל אוכיר לאומות העולם מה עשה הקב"ה לפניהם שיקרא רכב, שנאמר הלא את ה' המהצת רכב (ישעיה כ"א ט') עשה לנבוכדנצר מלך צבל, ומהו ליודעי, לאומות המלוקין אותן, שנאמר ויודע בהם, ומתרגמינן ואלקין. ע"כ. וגם הרא"ש לא הוסיף, ואין ספק שהוא הוספה מאוחרת: (כח) שנאמר ולציון יאמר איש ואיש וילד בה אלו משיחי ה' משיח בן דוד ומשיח

לי, שנאמר הבו לה' משפחות צמים (תהלים ט"ו), עמים משפחות של ישראל הביאו לי, אמר ר' אחא לא דרך בזיון אלא דרך כבוד, שנאמר הבו לה' כבוד ועזו הב, לה' כבוד שמו (שם ט"ז ט"ח), הבו לה' אותן שכיבדו שמו בעולם, (כט) אמר ר' יהודה ואמרי לה אמר ר' ברכיה בשם ר' יהודה בעת ההוא יובל שי (ישעיה נ"ח ז), (ל) ש"י ב"ם בא"ת ב"ש, כלומר יובל בם כל העמים ישראל דורון למלך המשיח, שיהיו מביאין את ישראל, (לא) שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים (בפרדות) [ובפרדים] ובכרכרות וגו' (ישעיה ס"ו ט), (לב) אמר ר' ברכיה החזורים מרכיבין על הסוסים, התלמידים שאין בהם כח ברכב, הנשים והילדים בצבים בעגלות, כמו שנאמר שש עגלות צב (נחמד: א), הוקנים בפרדות שהולכות במנוחה, (לג) והוקנים שבוקנים שאינן יכולין (להשעין) [להטעין], עושה להם כמין אמלאות, ומציעין בהם (לד) כרים של מילת, ומוענין אותן על כתיפן, וסומכים אותם בידיהם, מהו נכבדות מדובר בך, שהן מביאין אותם דרך כבוד, וכשנפטרין לילך מאצל מלך המשיח, מספרין האומות אצל המשיח בכבודן של ישראל, ואומרים זה כהן וזה לוי וזה ישראל, ולמה לפי שנמכרו לעבדים ונשתבחו ויחוסיהן מפני שעבוד גלות, ונשתבחו ונעשו גוים על ידי האונסים: (לה) אמר ר' אלעזר וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה' (ישעיה ס"ו כה), מן הגוים שמביאים למלך המשיח את ישראל, מהם מסיים כל מי שהוא כהן או לוי או ישראל, וגם מהם אקח (לו) מן המביאים ולא מן המובאים, וגם מהם אקח אמר ה', והיכן אמר ה', (לו) אמר ר' פנחס [הכהן] בר חמא הנסתרות לה' אלהינו (דברים כ"ג כז):

הערות ותקונים

כן אפרים ואין יולד אלא הרמת ראש ט'. כ"ס גם ככ"ו ו', זה ליתא ככ"ו האחרים ונדרסם וצילקוט: (כט) א"ר יהודה ואמרי לה א"ר ברכיה בש"ר יהודה. צ"ל האחרים ונדרסם הג' אמר ר' ברכיה בש"ר יהודה נכד: (ל) ש"י ב"ם בא"ת ב"ש. צ"ל האחרים ונדרסם וצ"ל סי' גימטריא צ"ס. הכונה יכל בני וי"י, ונדרסם האחרונים בשפות וצ"ל סי' גימטריא צ"ס: (לא) שנאמר והביאו את כל אחיכם וגו'. אחר זה נמלא הוססה צ"ל ז' (וככ"ו ד' חסדים איזה דפוס) וכן ליתא סס: פלשת וזור עם כוח זה יולד סס, צאים ומצב צאים מפלשת ומזור ומטע ומנל המוקמות, ומי שרואה אותם-אומר כן מלדו אלה זה יולד סס, למה כל רואיהם יכירם כי הם זרע בך ה' (ישעיה ס"א ט'): (לב) א"ר ברכיה בסמורים ט'. כל המאמר הוא גם ככ"ו ו', וכן הוסיף הרא"ש, אצל ככ"ו האחרים ונדרסם חסר זה, וסס המאמר קטוע א"ר ברכיה הוקנים שבהם אינן יכולין להטעין [צ"ל להטעין], מה הם עושים, שוענין [צ"ל שוענין] אותן בידיהן, מהו נכבדות שהן מביאין אותן ככבוד ואומרים זה כהן זה לוי זה ישראל, כיון אס נמכרו לעבדים ונשתבחו ונעשו גוים על יד האונסים [א"ר אלעזר גם מהם אקח מן הגוים ססס מביאין למלך המשיח גם מהם אקח מן המביאין ומן המובאין שסס נעשו גוים על יד האונסים] אני מקבלן גם מהם אקח אמר ה', ואיכן אמר, הנסתרות לה' אלהים. המאמר שהוספתי א"ר אלעזר נשמע בדפוס ראשון ואח"כ בכל הדפוסים ונמלא לנטן צ"ל ג' ה' ז' חסדים איזה דפוס, ודפוס ראשון דפוס ע"כ צ"ל ג' וסס ככ"ו נמלא לנטן, וכן נמלא צילקוט ברמז תתל"ט: (לג) והוקנים שבוקנים שאין יכולים להטעין [תקנתי להטעין] עושה לכן כמין אמלאות. ביוני ורומי selα sella פ' כסא, וצילקוט רמז תתל"ח הג' א"ר ברכיה הוקנים שבהם אינן יכולין להטעין כל קרקיא, מה הם עושים מביאין אותן ומוענין אותן בידיהם ונדרסם בכל הדפוסים גם בדפוס ראשון בשפות אינן יכולין להטעין, וכן בשפות ושוענין אותן. והמלת צילקוט כל קרקיא אינן נמלאות בכתיב יד ולא בדפוס, ובדור שהמלות נשתבחו וצ"ל הוקנים שבהם אינן יכולין להטעין מה הם עושים מביאין בלקדיקא ושוענין אותן בהם, והיא המלת המוצאת במדרש סס"ס פ"ד פסוק אחי מלגטן מהו ובכרכרות ר' ברכיה בש"ר יהודה אמר כאלוין סביא דלית אינן יכולין מטענין בכל קדיקא צ"ל מלה אחת צילקודיקא, והמלה ויית selα selα מין כסא לשאת אנשים חסונים בכחף (ואנפס), וכן מהו גלגדקא, וכן אחד היה יולא צילקודקא שלו (ביאה כ"ה ע"כ) וכן אפילו צילקודקא לא היה יכול להטעין (קד"ר פ"ה פ' קמתי): (לד) כרים של מילת. סי' מלת ביוני אמר, ועיין בערוך ובמוספי ערך מל י"ד: (לה) א"ר אלעזר. זה נשמע בדרסם גם בדפוס ראשון, ונמלא בכל כ"י רק המדפוס השמים בשגגה, ונמלא גם צילקוט סס, וכן מוצא בר"ש יסעיה ס"ו כ"א בשם אגדת תהלים, וגם מוצא בדר"ק סס, ולזה כיון גם רש"י תהלים פ"ו ו' ע"ט: (לו) מן המביאים ולא מן המובאים. כ"ס גם ככ"ו ו', אצל ככ"ו האחרים ונדרסם וצילקוט מן המביאים ומן המובאים: (לז) א"ר פנחס בר חמא. כ"ס גם ככ"ו ו', וכן הוא צילקוט, אצל ככ"ו האחרים ונדרסם

[ז] (לח) ה' יספור בכתוב עמים. מאותן העמים שמביאין את ישראל, שהוא כותב אותן עם ישראל: זה יולד שם, כאלה הם נולדו באותו שעה, הוי זה יולד שם סלה: ושרים כחוללים. אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' מאיר בשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה, כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה, הדא הוא דכתיב ושרים כחוללים כל מעיני בך. ורבנן אמרו בשם שאמרו האנשים כך אומרות הנשים שירה, (לח) שנאמר ושרים כחוללים כל מעיני בך:

מזמור פח

[א] שויר מזמור לבני קרח [למנצח] על מחלת. (א) מהו על מחלת, אמר ר' ברכיה אמר הקב"ה לרוד קלם אותי היאך שאתה מבקש, ואני מוחל לך בקילוסך, שאין אדם יכול למצוא אחת מבמה מיני שבחות של הקב"ה, וכן הוא אומר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע (אזכור לו כ), ולמי ניתן רשות לדוד, שנאמר למנצח על מחלת, שמחל לו הקב"ה עונותיו: [לענות]. וזכור ה' לדוד את כל ענותו (תהלים קל"ג ח): ה' אלהי שועתי. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אין לי ישועה אלא בך, ואין עיני מייחלות אלא לך, אמר להם הקב"ה הואיל וכך אני מושיעך, ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה ס"ו י):

[ב] נחשכתי עם יורדי בור הייתי כנבר אין (ב) איל. כאינש דליה בהן פטרו: במתים חפשי כמו חללים (שוכני) [שוכני] קבר. ר' חלבו אמר (שוכני) [שוכני] קבר כמו חללים, אלו דור המבול, (ב) אמר ר' אחא אמר הקב"ה הם קראו לעבודה זרה בשמי, אף אני קורא לאוקיינוס בשמי, והוא פורע להם בשמי, שנאמר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו (עמוס ב ה). (ג) דרש ר' אבהו אוקיינוס נבזה מכל העולם, (ד) אמר ר' אלעזר בשם ר' מנחם דא קרא הוא וישפכם על פני הארץ, אין אדם שופך אלא מלטעלה למטה, הוי וישפכם על פני הארץ: ואני אילך ה' שועתי ובבקר תפילתי תקדמך. (ה) [אמר ר' שמואל בר נחמני המלאך שהוא סמונה על הצדקה מקדים אותם, שנאמר ובבקר תפילתי תקדמך], ר' פנחס אמר המלאך שהוא סמונה על התפלה מסתין עד שהתפללו כניסה אחרונה של ישראל, ונמל כל התפלות ועושה אותם עשרה ונותנם בראשו של הקב"ה, שנאמר ברכות לראש צדיק (משלי י), הוי העולמים, הוי ובבקר תפילתי תקדמך:

הערות ותקונים

צנדרס הסר שם האומר: (לח) ה' יספור בכתוב עמים, מובא בילקוט שם: (לח) שנאמר ושרים כחוללים כל מעיני בך. בכ"י האחרים וצנדרס וצילקוט ב"ס אחר זה, ואומר בן מעול אחותי כלם גל מעול מעין תחום:

(א) מובא על מחלת. מובא בילקוט תהלים רמז תת"ס בשם המדרש: (ב) ח"ר אחא אמר הקב"ה הם קראו. בילקוט סני' ח"ר אחא אמר ר' אבהו, והמאמר מובא מ"ר פ"ג אות ז', וגם שם סני' ח"ר אחא, ועיין מנחתא יתרו כ"פ הדרש השלישי פ"ו, וספרי עקב פסוקא מ"ג: (ג) דרש ר' אבהו. ב"ר שם: (ד) ח"ר אלעזר בש"ר מנחם. בכ"י האחרים וצנדרס ר' אלעזר ברבי מנחם, וכן ב"ר שם ח"ר אלעזר בן מנחם: (ה) ח"ר שמואל בר נחמני. בספרי כמו שהוא בכל כ"י וצנדרס, וגם בכ"י ו' הסוף פ"ג סני', והמעהיק קצ' מן תקדמך עד תקדמך, וצילקוט תהלים שם רמז תת"ס מתחיל ח"ר שמואל בר נחמני המלאך הממונה על התפלה כו', השמים מאמר שלם מן המלאך הממונה במאמר ר' שמואל בר נחמני עד המלאך הממונה במאמר ר' פנחס, ובעל אות אחת סעה כמה שרצה לכתוב צנדרס במאמר ר' שמואל בר נחמני המלאך הממונה על התפלה כאשר ראה צילקוט והאמת כי חסר שם, והמאמר מ"ר פנחס נכנס גם לעיל מזמור י"ס אות ז' וס' סני' ר' פנחס בש"ר אבא: זש"

מזמור פז

[א] משכיל לאיתן האזרחי חסדי ה' (לעולם) [עולם] אשירה. (א) זהו שאמר הכתוב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותו (ירמיה ט ג), אמר איתן אני השכלתי, משכיל לאיתן האזרחי, אמר לו הקב"ה השכלת, כי באלה הפצתי (ירמיה ט), [כל מי שיקלסני לא יקלסני אלא באלה, וכן הוא אומר כי חסד הפצתי] ולא זבח (סו"ט ו), אמר לו חסד הפצת ובחסד אקלסך, שנאמר ולך ה' חסד (תהלים ס"ג יג), ולא חסד אחד בלבד, אלא חסדים הרבה, וכן ישעיה אמר חסדי ה' אזכיר (ישעיה ס"ג י), (ב) לכך נאמר חסד ומשפט אשירה (תהלים ק"א ח):

[ב] כי אמרתי עולם חסד יבנה [שמים תכין] אמונתך בהם. לא חשמים בלבד, אלא אף הכסא אינו עומד רק על החסד, שנאמר והוכן בחדר כסא (ישעיה ס"ז ט), למה הדבר דומה, לכסא שהיו לו ארבע רגלים, והיה האחד מתמוטט, (ג) על שהיא קטנה, נמל צרור וסמכו, כך היה כסא של מעלה כביכול שמתמוטט, עד שסמכו הקב"ה, ובמה סמכו, בחדר, הוי אמרתי עולם חסד יבנה, וכן דוד אמר לעושה השמים בתבונה (תהלים קל"ו ט), ועל מה הן עומדין, על חסד, שנאמר כי לעולם חסדו (שם ט), לרוקע הארץ על המים (שם ט), באויה זכות, כי לעולם חסדו (שם ט), (ד) וכן כל המזמור, ואחר כך נותן להם לכל בשר (שם ט ט), (ה) ללמדך שקשה המזון כנגד כל מעשה בראשית. (ו) אמר ר' אלעזר משל הפרנסה כנאולה, מה הנאולה פלאים, אף הפרנסה פלאים, מה הפרנסה בכל יום, אף הנאולה בכל יום, (ז) אמר ר' שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה מן הנאולה, שהנאולה על ידי מלאך, שנאמר המלאך הגואל אותי (בראשית מח טז), והפרנסה תלויה על ידו של הקב"ה, שנאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (תהלים קמ"ט טז), הוי אמרתי עולם חסד יבנה:

[ג] למה עולם דומה, למלך שהיה לו אוצרות מלאים טוב, אמר על מה אלו מונחים, לוקח אני לי עבדים ומאכילן ומשקן והם מקלסין אותי, כך היה העולם תוהו ובוהו, עמד הקב"ה וברא את העולם, והשלים אותו בכל, ועלינו מה לעשות, אלא לברך ולקלם לבוראינו, וכן הוא אומר כל הנשמה תהלל יה הללויה (תהלים ק"י י):

[ד] ברוך ה' לעולם אמן ואמן. (ח) אמר ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמן אמונה, אמן שבועה, אמן קבלה, אמן אמונה דכתיב ויאמנו דבריהם

הערות ותקונים

(א) זש"ה כי אם בזאת יתהלל. מובא בילקוט תהלים רמז תת"ס בשם המדרש: (ב) לכך נאמר חסד ומשפט אשירה. יותר נכון ש"ל לכך נאמר חסדי ה' פולס אשירה, והוא הפסוק שלפניו: (ג) על שהיא קטנה, ור"ל רגל רביעי. כ"ה גם בכ"י ו', וכן צילקוט, והסר בכ"י האחרים וצנדרס, וצילקוט שם נרשם נגדו על "שהיא קטנה" אינו צנדרס, וזכאת הוא בכ"י שלפניו: (ד) וכן כל המזמור, היינו מזמור קצ"ו, וצילקוט שם אחריו המלות וכן המזמור נוסף, "שם כ"ד" יש לתקן שם כ"י: (ה) ללמדך שקשה המזון כנגד כל מעשה בראשית. בכ"י האחרים שקשים מזונותיו של אדם, וסכנות כנגד כל מעשה בראשית כי בתחלת המזמור חשיב כל מעשי בראשית: (ו) ח"ר אלעזר. ב"ר פ"ג אות ט' ר' אלעזר אמר הקדש גאולה לפרנסה ופרנסה לנאולה, שנאמר ויפרקנו מזכריו. (תהלים קצ"ו כ"ד), וסמך ליה טתן להם לכל בשר מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום: (ז) ח"ר שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה מן הנאולה. ב"ר שם, וכן נכנס לעיל מזמור פ' אות ב' ולהלן מזמור קצ"ו אות ט': (ח) ח"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא, מובא צילקוט סוף רמז תת"ס והיוון מדרש בשם ממקומו, והמקור הוא בירושלמי סו"ט פ"ג ה"ה (יח ע"ג) רבי לעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמן לקבלה, אמן לשבויה, אמן יאמנו דבריהם, אמן לקבלה מסוכה, אמן לשבויה למען הקים את השבועה אשר שבועתי (לאבותי) [לאבותי] (ירמיה י"א ה'), אמן יאמנו דבריהם ויען (צנימין) [צנימין] בן יהודה (הכהן) את המלך ויאמר אמן (מ"א א' י"ז). והנה לפנינו יליף אמן שבויה מסוכה, וכן נכנס המאמר צנדרס ב"ר פ"ט סוף אות ל"ה, ועיין ד"ר ריש חבא אמר

(בגאשית מז כ), **אמן** **שבועה**, דכתיב ואמרה האשה **אמן** **אמן** (במדבר ט כג), **אמן** **קבלה**, דכתיב ויענו כל העם **אמן** **אמן** (תהלים ח ו), (ט) **אמן** בעולם הזה ו**אמן** לעולם הבא, הוי ברוך ה' לעולם **אמן** ו**אמן**:

הערות ותקונים

ד' יודעה בר סימון כו', ועיין בגמרא בבלי שבוטות ל"ו ע"א: (ט) **אמן** בעולם הזה ו**אמן** לעולם הבא. דורש **אמן** ו**אמן** מלות כפולות, ובמדרש תנחומא זו אות ט' איתא אמר ר' יודעה בר גדיא כל מי שטובה **אמן** בעולם הזה, זוכה ושונה **אמן** לעולם הבא מניין ברוך ה' חלבי ישראל מוטעם ועד העולם **אמן** ו**אמן** (תהלים מ"א י"ד), מהו **אמן** ו**אמן**, **אמן** בעולם הזה ו**אמן** לעולם הבא. וזה המאמר מובא בילקוט סוף רמז תת"מ וחבר הליון, ובמקום בר גדיא הביא הוא בר מספרתא. ועיין סדר הדורות ערך ר' יודעה מספרתא הביא מסהדרין מ"ד ע"א ר' יודעה בר מספרתא, וכן ב"ר פנ"ג הוא בפנ"ג את י' ר' יודן בר מספרתא אמר גדול עולמים היה שם:

סליק ספר תליתאי

